

Andrzej Zaćmiński

<https://orcid.org/0000-0002-8304-6375>

Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy

Polski wywiad cywilny w Jugosławii w latach 1969–1990. Personalia i działalność

Zarys treści: W artykule przedstawiono historię ekspozytury polskiego wywiadu cywilnego w Jugosławii, tj. rezydentury, a następnie punktu operacyjnego Departamentu I MSW o kryptonimie „Mrowie”. Starano się odpowiedzieć na kilka pytań badawczych: jakie czynniki determinowały jej działalność? Jaka była jej obsada kadrowa i jakie kompetencje posiadali zatrudnieni w niej funkcjonariusze? Opisano również zadania wywiadowcze oraz stosowane metody operacyjne.

Outline of content: This article examines the history of the Polish civil intelligence station (the so-called ‘residency’) in Yugoslavia, and later the operational centre of Department I of the Ministry of Internal Affairs, codenamed ‘Mrowie’. The author sought to address several research questions: What factors influenced its activities? What was the structure of its staff? And what competencies did its officers possess? Additionally, the article outlines the intelligence tasks and operational methods employed by the station.

Słowa kluczowe: wywiad cywilny PRL, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, polityka zagraniczna PRL, Polska Ludowa, Jugosławia

Keywords: civil intelligence of the Polish People’s Republic, Ministry of Internal Affairs, foreign policy of the Polish People’s Republic, People’s Poland, Yugoslavia

Działalność wywiadu cywilnego Polski Ludowej na terenie Jugosławii nie doczekała się opracowania monograficznego, co nie oznacza, że nie była przedmiotem zainteresowań badawczych. Niektóre zagadnienia ukazane zostały w publikacjach Witolda Bagieńskiego i Andrzeja Zaćmińskiego. Pierwszy z wymienionych badaczy, przedstawiając zbiorowy portret wywiadu polskiego działającego w państwach bloku wschodniego, uczynił wzmianki na temat rezydentury w Belgradzie w latach

pięćdziesiątych i sześćdziesiątych XX w.¹ Drugi badacz zaprezentował jej ogólną historię do 1973 r.², a także jej aktywność wywiadowczą w okresie choroby i śmierci Josipa Broza-Tity (grudzień 1979 – maj 1980)³.

Bazę źródłową artykułu stanowiły materiały zdeponowane w Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN). Niestety dokumenty dotyczące rezydentury polskiego wywiadu cywilnego w Jugosławii zachowały się w śladowej ilości, stąd jej działalność przedstawiono głównie na podstawie akt osobowych funkcjonariuszy. Mają one charakter urzędowy (schematyczny), gdyż sporządzone zostały według ustalonego wzorca. Wymienione źródła uzupełniono informacjami pochodzącymi z korespondencji centrali wywiadu w Warszawie z jej zagranicznymi ekspozyturami.

W tytule publikacji początkową cezurą jest rok 1969, końcową zaś 1990. Pierwsza data ma wymiar symboliczny oraz administracyjny i wiąże się z zarejestrowaniem 14 października 1969 r. teczki rezydentury w Belgradzie o kryptonimie „Mrowie”. Końcowa data nie wymaga komentarza, gdyż wyznacza ją rozpoczęcie działalności przez Urząd Ochrony Państwa (UOP) 1 sierpnia 1990 r.⁴

Po objęciu władzy przez komunistów w Polsce w 1945 r. utworzono cywilne Ministerstwo Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), w którego strukturach ulokowano komórki zajmujące się wywiadem i kontrwywiadem⁵. Do 17 lipca 1947 r. funkcjonowały one na zasadzie samodzielnych wydziałów, a następnie departamentów, których kierownictwa decydowały o personalnej obsadzie rezydentur w poszczególnych państwach. Delegowani do nich oficerowie operacyjni swoje zadania wykonywali pod tzw. przykrywką, tzn. oficjalnie byli zatrudnieni jako pracownicy ambasady polskiej w Belgradzie, konsulatów lub przedstawicielstw handlowych. Dzięki instytucji akredytacji, jako dyplomaci, realizowali zadania zlecone im przez centralę wywiadu w Warszawie.

¹ W. Bagieński, *Początki działalności wywiadowczej Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w krajach Bloku Wschodniego*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (2020), nr 18, s. 13–55; idem, *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1–2, Warszawa 2017.

² A. Zaćmiński, *Poljska civilna obaveštajna služba u Jugoslaviji 1949–1973*, w: *Jugoslavija i Poljska: veze i međusobni odnosi u XX veku. Međunarodni tematski zbornik radova*, uređ. B.B. Dimitrijević, A. Zaćmiński, N. Stambolija, Beograd 2022, s. 325–338.

³ A. Zaćmiński, *Za kulisami choroby i śmierci Tity. Wywiad cywilny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej o sytuacji w Jugosławii*, w: *W kręgu dyplomacji i polityki. W 100-lecie nawiązania stosunków dyplomatycznych między Polską i Jugosławią*, red. B. Dimitrijević, P. Wawryszuk, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2020, s. 293–309.

⁴ Szerzej na ten temat zob. R. Leśkiewicz, *Od Służby Bezpieczeństwa do Urzędu Ochrony Państwa*, „Dzieje Najnowsze” (2016), nr 1, s. 165–188.

⁵ Od 1945 do 1990 r. w ramach cywilnych organów bezpieczeństwa za prowadzenie wywiadu odpowiadały kolejno: Wydział Wywiadu MBP (1945), Wydział II Specjalny MBP (1945), Wydział II Samodzielny MBP (1945–1946), Wydział II MBP (1946–1947), Departament VII MBP (1947–1954), Departament I Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego (1954–1956), Departament I MSW (1956–1990). Równoległą działalność prowadził wywiad wojskowy – Oddział II Sztabu Generalnego Wojska Polskiego, a od 1951 r. – Zarząd II Sztabu Generalnego WP.

Bagieński stwierdził, że ogniwami wywiadu cywilnego MBP/Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (MSW), funkcjonującymi w latach 1945–1967 w europejskich krajach bloku sowieckiego, były rezydentury kontrwywiadu (KW), czyli struktury odpowiedzialne za ochronę oficjalnych przedstawicielstw Polski Ludowej za granicą⁶. Należała do nich budowa sieci informacyjnej rekrutującej się z pracowników placówek dyplomatycznych, głównym celem zaś było zapewnienie ich bezpieczeństwa politycznego i ideologicznego, tzn. wykrycie osób naruszających standardy dyplomaty i urzędnika oraz obywatela państwa komunistycznego⁷. Oznacza to, że polskie służby w tym czasie nie prowadziły w państwach bloku sowieckiego działalności wywiadowczej *sensu stricto*. Pewnym wyjątkiem była tu Jugosławia, która od 1948 r. znajdowała się w konflikcie ideologiczno-politycznym ze ZSRR i państwami tzw. demokracji ludowej. W jego efekcie nastąpiło wykluczenie Komunistycznej Partii Jugosławii (KPJ) z Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych (BI), zaś stosunki między Polską a Jugosławią zamrożone zostały do 1955 r.⁸

W opisywanym okresie dla polskich władz komunistycznych i kierownictwa MBP większe znaczenie od działalności wywiadowczej w Belgradzie miały przedsięwzięcia kontrwywiadowcze prowadzone w kraju wobec dyplomatów jugosłowiańskich, Jugosłowian znajdujących się na terytorium Polski, Polaków repatriowanych z Jugosławii po II wojnie światowej oraz obywateli polskich posądzanych o sympatie dla tzw. titoizmu⁹. Należy pamiętać, że po ogłoszeniu rezolucji BI część personelu Ambasady Jugosławii w Warszawie, na czele z jej sekretarzem Radomirem Šaranoviciem¹⁰, a także część studentów jugosłowiańskich przebywających w Polsce

⁶ W. Bagieński, *Początki działalności wywiadowczej...*, s. 15.

⁷ Chodziło o poznanie oblicza ideowopolitycznego personelu, jego wierności zasadom systemu, zachowań moralno-obyczajowych itp. Miało to na celu eliminację osób niepożądanych, a w przypadku państw kapitalistycznych również tych, którzy mogli „zdezzerterować” z placówki i wybrać wolność w kraju imperialistycznym. W efekcie MBP/MSW, a także MSZ tworzyło listy personelu dyplomatycznego kwalifikującego się do odwołania. Zob. A. Zaćmiński, *Poljska civilna obaveštajna služba u Jugoslaviji...*, s. 329–330; P. Ceranka, *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR w Ministerstwie Spraw Zagranicznych 1949–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” (2016), nr 1 (27), s. 257, 260; B. Nitschke-Szram, *System nomenklatury w polskiej służbie dyplomatycznej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny” (2021), nr 3, s. 93.

⁸ Dopiero 30 września 1949 r. polskie MSZ poinformowało ambasadora Jugosławii w Warszawie Rade Pribičevicia o wypowiedzeniu układu z 18 marca 1946 r. o przyjaźni i pomocy wzajemnej oraz uznało ośmiu członków ambasady za *personae non gratae*. Ambasador polski Jan K. Wende z Belgradu odwołany został 7 czerwca 1950 r. Szerzej zob. M.J. Zacharias, *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943–1991. Powstanie, przekształcenia, rozkład*, Warszawa 2004; P. Wawryszuk, *Stosunki polsko-jugosłowiańskie w latach 1945–1971*, Warszawa 2019, s. 39–59.

⁹ A. Zaćmiński, *Działalność policji politycznej wobec Jugosłowian w Polsce i polskich „sympatyków” Tito w latach 1949–1956*, w: *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej*, red. M. Pavlović, N. Stambolija, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2016, s. 169–183.

¹⁰ Radomir Šaranović, będąc na placówce w Polsce, otrzymał nominację na ambasadora Jugosławii do Włoch. Po ogłoszeniu rezolucji BI został w Warszawie. W 1949 r. urodził mu się syn Vladimir Šaranović (Włodzimierz Szaranowicz), znany polski dziennikarz i komentator sportowy.

opowiedziała się za jej przyjęciem i potępieniem polityki KPJ¹¹. Pozostali zaś wiernie trwali przy Brozie-Ticie i popierali jego politykę. Obie grupy, aczkolwiek każda w innym zakresie, zostały objęte „opieką”, którą zorganizował i nadzorował Wydział Zagraniczny Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR)¹². Czynił to we współpracy z MBP, które podjęło zakrojone na szeroką skalę działania kontrwywiadowcze¹³. W lipcu 1948 r. polska policja polityczna przystąpiła do rozpracowania personelu ambasady jugosłowiańskiej oraz sposobów pozyskiwania przez niego informacji wywiadowczych. Rozpoczęto też inwigilację jugosłowiańskich dyplomatów w Warszawie, w styczniu 1949 r. zaś zainicjowano ogólnopolską akcję mającą na celu walkę z tzw. titoizmem, czyli Titem i jego zwolennikami w Polsce¹⁴.

Polityka Belgradu, będąca pokłosiem rezolucji BI, spowodowała, że polskie służby swoją działalność kontrwywiadowczą na terytorium Jugosławii rozszerzyły o elementy ofensywnej pracy wywiadowczej. Z zachowanych w formie szczątkowej materiałów archiwalnych wynika, że jej efekty były mierne. Na przykład w 1954 r. wszczęto kilka spraw obiektowych o kryptonimach: „Przylądek”, „Triest”, „Pakt Bałkański”, „Urzednicy”, a także „Wierna-Julia”, „Jednak” i „Sawa”¹⁵. Ostatnie z trzech wymienionych rozpracowań dotyczyło osób, które znalazły się w obrębie zainteresowania wywiadu. Wiele z tych spraw zakończono w 1955 i 1962 r., a zgromadzone materiały ze względu na niską wartość operacyjną zniszczono w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX w. Należy podkreślić, że od 1954 r. w dokumentach archiwalnych pojawiał się kryptonim rezydentury w Belgradzie – „Urania”¹⁶, którego zapewne używano również wcześniej.

Do 1952 r. rolę „funkcjonariuszy” wywiadu polskiego w Jugosławii pełnili głównie tajni współpracownicy (TW), zwerbowani przez MBP z personelu ambasady polskiej oraz konsulatu generalnego w Zagrzebiu. Pierwszym etatowym rezydentem, przybyłym do Belgradu, był por. Mieczysław Pietkiewicz. Swoją funkcję pełnił od stycznia do maja 1952 r., pod przykrywką referendarza ambasady polskiej¹⁷. Po jego

¹¹ A. Zaćmiński, *Politička i propagandna aktivnost jugoslovenske informbirovske emigracije u poljskoj 1948–1956*, w: *Jugoslavija i Poljska u XX veku. Međunarodni tematski zbornik radova sa konferencije Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku*, ured. M. Pavlovič, P. Wawruszuk, A. Zaćmiński, Beograd 2017, s. 241–242.

¹² Przy Wydziale Zagranicznym KC PZPR utworzono komórkę partyjną (namiastkę nowej KPJ), która podlegała Centrum (Biuru) Koordynacyjnemu Emigracji Rewolucyjnej w Moskwie.

¹³ W tym czasie na czele wywiadu cywilnego stał Wacław Komar. Od grudnia 1945 r. pełnił funkcję szefa Oddziału II (wywiadu) Sztabu Generalnego Ludowego Wojska Polskiego, a od lipca 1947 r. równocześnie dyrektora Departamentu VII MBP (połączony wywiad wojskowy i cywilny). W drugiej połowie 1950 r. w związku ze sprawą Władysława Gomułki został odwołany z ww. funkcji z powodu braku czujności.

¹⁴ Szerzej zob. A. Zaćmiński, *Działalność policji politycznej...*, s. 169–183.

¹⁵ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (dalej: AIPN), sygn. BU 3715/16/mf., Karty kwalifikacyjne spraw archiwalnych.

¹⁶ W. Bagieński, *Wywiad cywilny Polski Ludowej...*, t. 2, s. 490.

¹⁷ *Ibidem*, t. 1, s. 480; A. Zaćmiński, *Poljska civilna obaveštajna služba u Jugoslaviji...*, s. 330–331.

odwołaniu do kraju, w październiku 1952 r. zastąpił go 25-letni ppor. Władysław Pieterwas. Obowiązki rezydenta pełnił do czerwca 1954 r. Oficjalną akredytacją było stanowisko referendarza paszportowo-wizowego w ambasadzie PRL¹⁸. Należy zaznaczyć, że w latach 1950–1954 działalność kontrwywiadowczą rezydentury w Belgradzie wspierała ppor. Uliana Lewandowska¹⁹, żona sekretarza ambasady. Nie można wykluczyć, iż czyniła to z pozycji tzw. etatu niejawnego, który w tym czasie w aktach osobowych maskowano zwrotem „urlop bezpłatny i bezterminowy”²⁰.

W czerwcu 1954 r. nowym rezydentem wywiadu w Belgradzie został chor. Stanisław Fechner, który swoje czynności operacyjne wykonywał do 25 stycznia 1956 r. pod przykrywką referendarza ambasady²¹. Po czteromiesięcznym wakacie jego miejsce zajął 28-letni ppor. Roman Kwiatkowski „Andrzej”, oficjalnie pełniąc obowiązki kierownika kancelarii ambasady PRL²². Jego pobyt w Jugosławii zakończył się tragicznie. 3 czerwca 1962 r., jadąc na spotkanie z informatorem, zginął w wypadku samochodowym²³. Historia rezydentury w Belgradzie w latach 1962–1966 stanowi przysłowiową białą plamę. Z milczenia źródeł można wnioskować, że stanowisko rezydenta było nieobsadzone. Pracę kontrwywiadowczą prowadzili TW rekrutujący się z personelu placówkowego, zaś rolę pośrednika pełnił szyfrant.

W omówionym okresie rezydentura wywiadu w Belgradzie była jednoosobowa, a przebywali w niej oficerowie – etatowi pracownicy wywiadu o wątpliwych kompetencjach. Charakteryzowały ich młody wiek i brak doświadczenia w pracy operacyjnej poza granicami Polski. Nie znali języków obcych, a jeśli już, to słabo rosyjski lub niemiecki, a języka serbsko-chorwackiego uczyli się podczas pobytu na placówce. Zadania, które realizowali, miały charakter typowo kontrwywiadowczy. Ta sytuacja zaczęła ulegać zmianie w drugiej połowie lat sześćdziesiątych XX w. Determinowały ją polityka zagraniczna i wewnętrzna Jugosławii oraz relacje polsko-jugosłowiańskie.

W październiku 1966 r. obowiązki rezydenta wywiadu w Belgradzie objął 40-letni ppłk Kazimierz Wesołowski „Delfin”²⁴. Placówką kierował do października 1969 r.,

¹⁸ AIPN, sygn. BU 003175/649, t. 1, Charakterystyka ppor. Pieterwasa Władysława referenta sekcji III, Wydziału III, s. 136.

¹⁹ AIPN, sygn. BU 0193/2981, Pismo p.o. Dyrektora Departamentu I płk. J. Czaplickiego do Dyrektora Departamentu Kadr i Szkolenia Komitetu ds. Bezpieczeństwa Publicznego, płk. M. Orechwy z 25 V 1955, s. nlb.

²⁰ Po powrocie do Polski Lewandowska podjęła bezskuteczne starania o przywrócenie jej (z urlopu) do pracy w Komitecie ds. Bezpieczeństwa Publicznego. Z korespondencji resortowej wynika, że na jej niekorzyść świadczyły opinie z okresu pobytu w Belgradzie oraz fakt, że jej brat Emil Wołyniec działał w środowiskach emigracyjnych w Londynie i był rozpracowywany operacyjnie. *Ibidem*, s. nlb.

²¹ W aktach osobowych płk. Fechnera nie zachowały się żadne informacje na temat jego pracy w Belgradzie.

²² AIPN, sygn. BU 01753/78, t. 1, Charakterystyka służbowa ppor. Kwiatkowski Roman z 7 VI 1956, s. 108, 109.

²³ *Ibidem*, Notatka służbowa z 1 VIII 1962, s. 11.

²⁴ AIPN, sygn. BU 710/388, Charakterystyka zawodowo-polityczna ppłk. Wesołowskiego Kazimierza za okres luty 1966 – październik 1969, s. 186.

oficjalnie pełniąc funkcję attaché ambasady PRL. Podobnie jak jego poprzednicy, wcześniej nie wykonywał zadań operacyjnych poza granicami Polski. Posiadał długi staż pracy w organach bezpieczeństwa i cieszył się zaufaniem przełożonych. Do pracy w Wojewódzkim Urzędzie Bezpieczeństwa Publicznego (WUBP) w Rzeszowie przeniesiony został 26 października 1944 r. z Armii Czerwonej „jako demokratą i godny zaufania człowiek”²⁵. W czasie pobytu w Jugosławii do jego obowiązków należały czynności o charakterze kontrwywiadowczym, aczkolwiek pracę rezydentury rozszerzono o komponent wywiadowczy. Stało się to możliwe dzięki zwiększeniu liczby oficerów operacyjnych. W 1967 r. do Belgradu przybyło dwóch funkcjonariuszy z Wydziału V (Niemieckiego). Byli to 42-letni ppłk Zenon Kubaś „Wirski” oraz 46-letni ppłk Adam Bakalarczyk „J-3”. Pierwszy z wymienionych oficerów przebywał na placówce od 10 listopada 1967 do 31 lipca 1971 r., a misję wywiadowczą prowadził pod akredytacją Ministerstwa Handlu Zagranicznego (MHZ) na stanowisku radcy handlowego w ambasadzie PRL²⁶. Kubaś, w przeciwieństwie do ppłk. Bakalarczyka, miał doświadczenie w działaniach poza granicami Polski. W latach 1959–1963 pracował w Biurze Radcy Handlowego w Hadze. Był kompetentny i dobrze znał język niemiecki oraz serbskocchorwacki. Według instrukcji wyjazdowej głównym zadaniem ppłk. Kubasia było utrzymywanie łączności z głęboko zakonspirowanymi agentami działającymi w Europie Zachodniej i źródłami wydziału specjalizującego się w sprawach nielegalów²⁷. Departament I MSW dostrzegł, że Jugosławia – ze względu na swoją specyfikę (turystyka) – stanowiła dogodne miejsce do organizowania spotkań z informatorami polskiej sieci agenturalnej ulokowanymi w państwach kapitalistycznych. W związku z tym „Wirskiemu” polecono opracowanie topografii kilku ważniejszych miast, m.in. Zagrzebia, Dubrownika oraz Lublany i wytypowanie miejsc do spotkań z agenturą oraz konspiracyjnego przekazywania jej materiałów²⁸. Dodatkowym zadaniem, które miał wykonać Kubaś, było rozpracowanie dróg ucieczek obywateli PRL na Zachód. Poza wymienionym zakresem prac, podobnie jak inni oficerowie, miał zbierać informacje na temat szeroko rozumianej polityki wewnętrznej i zagranicznej Jugosławii, państw kapitalistycznych, w tym przede wszystkim RFN²⁹. W tym zakresie szerokie możliwości do pozyskiwania przez niego informacji wywiadowczych stwarzała instytucja przykrycia. Będąc radcą handlowym, mógł swobodnie podróżować, nawiązywać i utrzymywać kontakty z obywatelami zarówno Jugosławii, jak i innych państw.

²⁵ *Ibidem*, Pismo Szefa Sztabu mjr Komara z 28 X 1944, s. 14.

²⁶ AIPN, sygn. BU 003175/506, Ocena pracy ppłk. Zenona Kubasia, ps. „Wirski” w punkcie operacyjnym w Belgradzie z 22 X 1971, s. 245.

²⁷ *Ibidem*. Nielegal to oficer wywiadu działający w warunkach konspiracji na terenie obcego państwa, poza oficjalnymi strukturami przedstawicielstw swojego kraju.

²⁸ W. Bagieński, *Początki działalności wywiadowczej...*, s. 21.

²⁹ Oceniając pracę ppłk. Kubasia, centrala stwierdziła, że wykonał wszystkie zadania. AIPN, BU 003175/506, Ocena pracy ppłk. Zenona Kubasia ps. „Wirski” w punkcie operacyjnym w Belgradzie z 22 X 1971, s. 246.

Drugi oficer rezydentury, ppłk Bakalarczyk pracę wywiadowczą w Belgradzie prowadził pod przykrywką II sekretarza ambasady PRL od 28 listopada 1967 r. i miał ją pełnić do planowej rotacji, tj. do 31 sierpnia 1971 r. W rzeczywistości jego misja została skrócona do 10 marca 1971 r. Wtedy to, za porozumieniem stron, został zwolniony z MSW i za zgodą MSZ pozostał na placówce w Belgradzie do jesieni 1972 r., ale już jako pracownik MSZ³⁰.

Bakalarczyk posiadał dobre przygotowanie teoretyczne do pracy wywiadowczej. Był absolwentem Szkoły Głównej Służby Zagranicznej. Znał język niemiecki i angielski oraz miał duże doświadczenie operacyjne na etacie niejawnym. Do Miejskiego Urzędu Bezpieczeństwa Publicznego w Radomiu wstąpił w styczniu 1945 r. w wieku 24 lat, a swoją prośbę motywował „chęcią zaprowadzenia ładu i porządku publicznego w wolnej, demokratycznej ojczyźnie”³¹.

Oprócz trzech wyżej wymienionych oficerów rezydentury w Belgradzie ważną rolę pełnili TW ulokowani w ambasadzie polskiej. Jednym z nich był radca ambasady Józef Czyrek „Henryk”, który przebywał na placówce w latach 1962–1968³².

³⁰ AIPN, BU 003175/176, Opinia służbowa z 17 II 1971, s. 147; *ibidem*, Zarządzenie personalne nr 685 z 12 II 1971, s. 139; *ibidem*, Notatka o przebiegu rozmowy wiceministra spraw wewnętrznych płk. M. Milewskiego z ppłk. A. Bakalarczykiem w dniu 8 II 1971, s. 133, 134. Bakalarczyk pracę w organach bezpieczeństwa rozpoczął w 1945 r. i szybko piął się po szczeblach kariery policyjnej. W 1954 r., z powodu zastrzeżeń do jego przeszłości konspiracyjnej podczas II wojny światowej, został zwolniony z MBP. Decyzja ta nie oznaczała zerwania jego związków z bezpieczeństwem. Departament II MBP dla zabezpieczenia kontrwywiadowczego swoich interesów w dziedzinie turystyki zagranicznej ulokował go w Wydziale Zagranicznym Centralnego Zarządu Przedsiębiorstw Usługowych „Orbis”. Bakalarczyk pracował tam na stanowisku kierownika Sekcji Organizacji Akwizycji i Pilotażu Biura Podróży „Orbis”, kierując jednocześnie siecią agenturalną rekrutującą się z pilotów turystycznych „Orbis”. Zwiększanie jego obowiązków agenturalnych wymagało informowania go o sprawach tajnych, o których mógł wiedzieć jedynie pracownik kadrowy. W związku z powyższą sytuacją 1 marca 1960 r. podjęto decyzję o ponownym zatrudnieniu kpt. Bakalarczyka w SB, ale już na etacie niejawnym. Była to też swego rodzaju rekompensata za rzekomo niesłuszne zwolnienie go z pracy. W czasie pobytu Bakalarczyka na placówce w Belgradzie Departament Kadr MSW ustalił, że siostra jego żony wraz z mężem wyemigrowała do Izraela. Bakalarczyka wezwano do centrali, gdzie odbył rozmowę z wiceministrem płk. Milewskim. W jej trakcie usłyszał, że „powyższy fakt dyskwalifikuje go jako oficera wywiadu, ponieważ pozostaje w zasadniczej sprzeczności z kryteriami kadrowymi obowiązującymi pracowników Departamentu I MSW”, AIPN, BU 003175/176, Notatka o przebiegu rozmowy wiceministra spraw wewnętrznych płk. M. Milewskiego z ppłk. A. Bakalarczykiem w dniu 8 II 1971, s. 133. Podczas spotkania Milewski zaproponował Bakalarczykowi odkadrowienie, tj. przejście na emeryturę i pomoc w przedłużeniu jego pobytu na placówce w Belgradzie w charakterze pracownika MSZ do czasu zdania przez jego córkę matury w szkole radzieckiej w Belgradzie i dostania się na Uniwersytet Belgradzki – informacje pochodzą z różnych dokumentów z akt osobowych Bakalarczyka. AIPN, BU 003175/176.

³¹ *Ibidem*, Podanie z 25 I 1945, s. 8. Ślubowanie złożył 4 stycznia 1946 r. *Ibidem*, s. 36. *Nota bene* w jego tekście była mowa o „staniu na straży konstytucji z 17 marca 1921 r.”

³² Józef Czyrek pracę w MSZ rozpoczął w 1952 r., w latach 1962–1968 był radcą Ambasady PRL w Belgradzie, a od 24 sierpnia 1980 do 21 lipca 1982 r. pełnił funkcję ministra spraw zagranicznych. Na temat jego agenturalnej działalności niewiele wiadomo. Zob. <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/679> (dostęp: 20.08.2024). Na stronach MSZ podano błędne informacje,

Drugim – Alojzy Walaszek „Rodak”, który od maja 1965 do kwietnia 1970 r. pełnił funkcję I sekretarza Ambasady PRL w Belgradzie. Wcześniej „Rodak” przebywał m.in. na placówce w USA i Anglii³³, znał języki obce, a z wywiadem współpracował od 1950 r.³⁴ Przed wyjazdem do Belgradu Walaszek odbył kilka spotkań z ppłk. Antonim Czajorem, naczelnikiem Wydziału IV Departamentu I MSW, w wyniku których ustalono katalog jego zadań operacyjnych³⁵. Należały do nich m.in.: ustalenie i rozpoznanie działalności United Press International (UPI), instytutów amerykańskich oraz zakresu i form ich działalności, nawiązanie i utrzymanie kontaktów z dyplomatami, dziennikarzami, handlowcami i turystami z krajów kapitalistycznych, a także wytypowanie i opracowywanie kandydatów do ewentualnego wykorzystania, uzyskanie od kontaktów informacji politycznych, gospodarczych i wojskowych na temat USA i RFN. Ponadto „Rodakowi” zlecano także wykonywanie doraźnych zadań o charakterze kontrwywiadowczym (placówkowym)³⁶.

Działania rezydenta wywiadu ppłk. Wesołowskiego jako oficera operacyjnego centrala w Warszawie oceniła krytycznie. Uznano, że mimo osobistego zaangażowania nie osiągnął widocznych efektów operacyjnych. Swoją pracę ograniczył do czynności o charakterze kontrwywiadowczym, polegających na zabezpieczeniu polskich placówek przed wrogą działalnością. W tym zakresie z powierzonych zadań wywiązał się dobrze³⁷. Podobnie brzmiała ewaluacja jego kompetencji jako kierownika rezydentury. Podkreślono, że podlegająca mu grupa przejawiała zbyt małą aktywność i pomysłowość operacyjną w maksymalnym wykorzystaniu wszelkich możliwości. Zbyt nieśmiało organizowano „styki z interesującymi nas środowiskami oraz słabo wykorzystywano kapturowe źródła informacji”³⁸. Doceniono natomiast jego umiejętność prawidłowej oceny informacji, płynące z niej wnioski, a także dobre relacje z przełożonymi instytucji przykrycia i współpracownikami wywiadu.

Ocena rezydentury dokonana przez Departament I MSW wynikała głównie z oczekiwań, które były determinowane przez rozwój wydarzeń międzynarodowych, a w ślad za tym wzrostu znaczenia roli placówki w Belgradzie. Już od połowy

że Czyrek w latach 1960–1962 był radcą Ambasady PRL w Jugosławii. Zob. <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/jozef-czyrek-24-viii-1980-21-vii-1982> (dostęp: 20.08.2024).

³³ AIPN, sygn. BU 00945/2505/mf., Notatka z 25 VI 1965, s. 21.

³⁴ Zobowiązanie do współpracy, które Alojzy Walaszek podpisał w kwietniu 1950 r., brzmiało: „Ja Alojzy Walaszek dobrowolnie zobowiązuję się informować MBP we wszystkich sprawach związanych z moim pobytem na placówce zagranicznej. Czynię to z obowiązku wobec Polski Ludowej dążącej do socjalizmu poprzez walkę klasową z jej wrogami wewnętrznymi i zewnętrznymi. Faktu współpracy z MBP nie zdradzę nigdy nikomu i pod żadnym pozorem, gdyż będę uważał to za zdradę tajemnicy państwowej”, *ibidem*, Zobowiązanie, s. 11.

³⁵ *Ibidem*, Notatka z 25 VI 1965, s. 21.

³⁶ *Ibidem*, s. 22. „Rodak” łączność z centralą w Warszawie utrzymywał za pośrednictwem szyfranta, a pocztę podpisywano jego pseudonimem.

³⁷ AIPN, BU 710/388, Charakterystyka zawodowo-polityczna ppłk. Kazimierza Wesołowskiego za okres luty 1966 – październik 1969, s. 186.

³⁸ *Ibidem*.

lat sześćdziesiątych XX w. w elitach władzy w Polsce niepokój budziła polityka Rumunii, Czechosłowacji oraz Jugosławii. Poza tym Jugosławia stała się atrakcyjna wywiadowczo nie tylko ze względu na politykę wewnętrzną (przeprowadzane reformy) i zagraniczną, ale również w kontekście wydarzeń międzynarodowych zachodzących w jej otoczeniu. Dlatego też od 1967 r. rezydenturę w Belgradzie wzmocniono kadrowo i oddelegowano aż trzech oficerów.

Szczególne znaczenie dla historii ekspozytury wywiadu polskiego w Jugosławii miały wydarzenia w Czechosłowacji w 1968 r. i towarzyszące im skutki. Tak zwana doktryna Breżniewa nie pozostawiała złudzeń odnośnie do konsekwencji, jakie czekają państwa bloku sowieckiego, które zechcą zakwestionować pryncypia ideologiczne i rozluźnić „braterskie więzi” z ZSRR i jego satelitami. Zmobilizowała ona władze poszczególnych państw socjalistycznych do zwracania większej uwagi na politykę sojuszników. W tym celu Departament I MSW 19 września 1968 r. przedstawił dokument pt. „Ogólne zasady pracy rezydentur w KDL”³⁹. Wynika z niego, że przyczynę dokładniejszego objęcia pracą wywiadowczą Jugosławii, podobnie jak innych państw, uzasadniono wzrostem aktywności na jej terytorium elementów rewizjonistycznych, reakcyjnych i syjonistycznych, które utrzymywały kontakt z ośrodkami wojny psychologicznej, wywiadami państw imperialistycznych oraz organizacjami emigracji politycznej. Należało zatem rozpoznać osoby prowadzące taką działalność w organach partyjno-rządowych, organizacjach społecznych i politycznych, środkach masowego przekazu, jak również ich wpływ na kształtowanie polityki wewnętrznej oraz zagranicznej. Ponieważ ci „odszczepieńcy ideologiczni” współpracowali z państwami zachodnimi, zalecono, aby rezydentury czynnościami operacyjnymi objęły także korpus dyplomatyczny. Nie zapomniano również o obywatelach polskich, którzy utrzymywali kontakty z wrogimi środowiskami oraz przedstawicielami krajów kapitalistycznych. Ich aktywność na tej niwie należało rozpracować i udokumentować.

Wprowadzona we wrześniu 1968 r. korekta działań wywiadu cywilnego w zakresie walki ideologicznej spowodowała, że całość problematyki wywiadowczej i kontrwywiadowczej przejął i prowadził Wydział VIII (Dywersji Ideologicznej) Departamentu I MSW. 14 października 1969 r. zarejestrował on teczkę rezydentury w Belgradzie o kryptonimie „Mrowie”⁴⁰, którą 11 grudnia 1973 r. przekwalifikowano na Punkt Operacyjny (PO) „Mrowie”⁴¹. W jego gestii znalazły się wszystkie sprawy, włącznie z obsadą personalną. Ustalono też, że w Belgradzie będzie pracowało czterech funkcjonariuszy operacyjnych. Ten stan organizacyjny obowiązywał do lutego 1976 r. Wtedy to Wydział VIII (15 listopada 1977 r. zmienił

³⁹ Dokument ten szczegółowo omówił W. Bagieński, *Początki działalności wywiadowczej...*, s. 29, 30.

⁴⁰ W. Bagieński, *Początki działalności wywiadowczej...*, s. 43.

⁴¹ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Postanowienie o założeniu teczki punktu operacyjnego, s. 17. Przekwalifikowanie odbyło się na mocy Instrukcji Dyrektora Departamentu I 001/73 z marca 1973 r. Teczka punktu prowadzona do 31 lipca 1990 r.

numer na XI)⁴² główną teczkę PO „Mrowie” w Belgradzie przekazał Inspektoratowi Kierownictwa⁴³. Od tego momentu materiały wywiadowcze z Jugosławii, wchodzące w zakres jego kompetencji, gromadzono w założonej podteczce punktu operacyjnego (PPO) o kryptonimie „Mrowik”, której zawartość zniszczono 17 stycznia 1990 r.⁴⁴ Podobne podteczki obiektowe, według kryterium tematycznego, założyły również inne wydziały (piony) Departamentu I. Ich wspólnymi cechami były tytuł – „Podteczka punktu operacyjnego w Belgradzie” i numer wydziału oraz pionu. Niektóre podteczki w nazwach dodatkowo miały kryptonim⁴⁵. Oczywiście główny materiał wywiadowczy nadal gromadzono w teczce PO „Mrowie”.

Wprowadzone zmiany organizacyjne nie wpłynęły na metody pracy wywiadowczej. Nadal zadania realizowano pod przykrywką placówek dyplomatycznych, konsularnych, kulturalnych, o czym, co było zrozumiałe, nie informowano władz miejscowych⁴⁶. Również sposoby pozyskiwania informacji wywiadowczych nie uległy zmianie. Głównym źródłem informacji były osoby określane mianem „kontaktu operacyjnego” (KO) lub „kontaktu informacyjnego” (KI), rekrutujące się z personelu polskich placówek, oraz obywatele polscy przebywający służbowo w Jugosławii. Innym sposobem zdobywania informacji był tzw. wywiad bezagenturalny⁴⁷. Ze względu na zakaz werbowania agentury wśród obywateli jugosłowiańskich funkcjonariusze wywiadu, działając jako pracownicy instytucji przykrycia, wykorzystywali kontakty służbowe i towarzyskie do uzyskania określonej wiedzy w sposób kapturowy⁴⁸. Czerpali ją od obywateli, urzędników, dygnitarzy partyjnych i rządowych, dyplomatów, dziennikarzy itd.

Jak w praktyce przebiegało pozyskiwanie wiedzy bezagenturalnej, warto zilustrować dwoma przykładami. Otóż wiele informacji w zakresie tzw. dywersji ideologicznej uzyskano od KI o kryptonimie „Sawag”. Była to Dessa Trevison, brytyjska dziennikarka, w latach 1979–1983 korespondentka „The Times” w Belgradzie, prowadzona przez „Kostrzewę”⁴⁹. Do momentu wprowadzenia stanu wojennego

⁴² Na temat działalności Wydziału VIII i XI zob. W. Bagieński, *Wydział XI Departamentu I MSW i kierunki działania wywiadu w walce z opozycją w latach osiemdziesiątych*, w: W. Bagieński, S. Cenciekiewicz, P. Woyciechowski, *Konfidenci*, Warszawa 2015, *passim*, szczególnie s. 508–511, 523–525.

⁴³ Na temat spraw organizacyjnych zob. W. Bagieński, *Początki działalności wywiadowczej...*, s. 49–51.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 51.

⁴⁵ Na przykład „Plawi”, „Adriano” czy „Belok”.

⁴⁶ Współpraca między resortami służb bezpieczeństwa Polski i Jugosławii nie była przedmiotem badań.

⁴⁷ Na oznaczenie tego rodzaju wywiadu stosowane są również inne terminy: wywiad źródeł otwartych, biały wywiad, wywiad publiczny, jawny, jawnoźródłowy, pasywny, monitoring jawnych źródeł informacji itd. Zob. J. Larecki, *Wielki leksykon służb specjalnych świata. Organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych świata, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*, Warszawa 2007, s. 749–750.

⁴⁸ Dzięki umiejętności prowadzonej rozmowie przez oficera wywiadu jego rozmówcy nie byli świadomi, że udzielają informacji o charakterze wywiadowczym.

⁴⁹ Protokół brakowania jej sprawy znajduje się w aktach AIPN, sygn. 3486/72, s. 41.

w Polsce miała dostęp do działaczy Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność”, m.in. Lecha Wałęsy, Zbigniewa Bujaka i Janusza Onyszkiewicza. Źródło, podobnie jak przekazywane przez nie informacje, wywiad polski określał mianem „cenne”⁵⁰. Zbliżone opinie wyrażono o KI „Nast”, którym był Raymond Benson, radca Ambasady USA w Belgradzie⁵¹.

Zarejestrowanie teczki rezydentury w Belgradzie o kryptonimie „Mrowie” nie tylko miało wymiar symboliczny, ale wiązało się również z nadaniem jej większej rangi. Potwierdza to nominacja nowego rezydenta. Został nim 44-letni płk Antoni Czajer „Atol”, który pod przykryciem I sekretarza ambasady kierował placówką od października 1969 do września 1974 r.⁵² Oficer ten legitymował się dużym doświadczeniem jako funkcjonariusz wywiadu. Wcześniej pracował m.in. w rezydenturze w Waszyngtonie, a w latach 1965–1968 kierował rezydenturą w Londynie⁵³. Jego nominację do Belgradu motywowano tym, że placówka ta „wymaga dużego doświadczenia politycznego i operacyjnego”⁵⁴. Niemal w tym samym czasie do rezydentury w Belgradzie przybył 47-letni ppłk Jan Pieniążek „Dinar”. Oficjalnie pełnił funkcję kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady PRL do września 1974 r.⁵⁵ Pieniążek wcześniej nie pracował za granicą⁵⁶. Znał tylko język rosyjski, i to w mowie, a język serbsko-chorwacki zaś opanował w stopniu bardzo dobrym na placówce. W czasie pobytu w Belgradzie wykonywał zadania związane ze „zdobytaniem informacji bieżących, wyprzedzających informacji politycznych kraju pobytu [...]”. Śledził i informował o działalności sił odśrodkowych, rewizjonistycznych i dywersyjnych⁵⁷.

Na przełomie lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych rezydentura „Mrowie” realizowała zadania określone instrukcjami wyjazdowymi oraz doraźnymi zleceniami centrali. W charakterystykach zawodowo-służbowych oficerów, znajdujących się w ich aktach osobowych, występują identyczne, wręcz sztamkowe, zdania

⁵⁰ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Pismo do naczelnika Wydziału XVI Departamentu I MSW płk. K. Walczaka z 27 VII 1982, s. 348.

⁵¹ Szerzej zob. AIPN, sygn. BU 003195/677/mf.

⁵² W aktach osobowych Czajera podane są różne datyienne. AIPN, sygn. BU 003175/13, s. 198, 201, 205.

⁵³ *Ibidem*, Pismo zastępcy naczelnika Wydziału IV Departamentu I MSW z 25 VII 1965, s. 186.

⁵⁴ *Ibidem*, Charakterystyka służbowa płk A. Czajera, s. 198.

⁵⁵ AIPN, sygn. BU 003175/648, Charakterystyka zawodowo-polityczna ppłk. J. Pieniążka za okres od 1 X 1969 do 25 IX 1974, s. 148. Z kolei w piśmie zastępcy naczelnika Wydziału VIII Departamentu I z 8 października 1969 r. jest mowa o stanowisku II sekretarza ambasady. *Ibidem*, s. 145.

⁵⁶ Posiadał wykształcenie średnie oraz dyplom ukończenia kursu doskonalenia kadr kierowniczych Służby Bezpieczeństwa MSW. W organach bezpieczeństwa pracował od 1945 do 1978 r.: do września 1967 r. w Departamencie II, później I. Przeszedł na emeryturę ze względu na stan zdrowia (zawał serca).

⁵⁷ AIPN, sygn. BU 003175/648, Charakterystyka zawodowo-polityczna ppłk. Juliana Pieniążka za okres od 1 X 1969 do 25 IX 1974, s. 150, 151.

na temat wykonywanych przez nich zadań: „śledzili i informowali o działalności sił odśrodkowych, rewizjonistycznych i dywersyjnych”, „realizowali zadania po linii działalności służb specjalnych państw zachodnich”, „zbierali i przekazywali informacje dotyczące polityki wewnętrznej i zagranicznej kraju pobytu” oraz to, że zadania te „realizowano w oparciu o rozbudowane kontakty oficjalne”. Zachowana spuścizna archiwalna świadczy o wzroście aktywności rezydentury, a przesłany materiał pozwala na przedstawienie wielu problemów, które były przedmiotem zainteresowań wywiadowczych. Zbierano informacje na temat stosunków we władzach państwowych i partyjnych Jugosławii, polityki gospodarczej (reformy), relacji Jugosławii z różnymi państwami, nastrojów społecznych, polityki państw należących do NATO, ich obsady dyplomatycznej i wywiadowczej. Oczywiście ważnym elementem pracy rezydentury było pozyskiwanie materiałów i opinii na temat Polski i przebywających w Jugosławii Polaków.

Następnym kierownikiem PO „Mrowie, po płk. Czajerze, został 49-letni płk Czesław Kowalczyk „Henryk”. Ekspozyturą kierował od 1 sierpnia 1974 do 1 sierpnia 1978 r. pod przykryciem radcy – kierownika Wydziału Konsularnego Ambasady PRL⁵⁸. W jego dyspozycji znajdowało się trzech oficerów: 47-letni ppłk Zbigniew Lewicki „Pirs”, akredytowany jako sekretarz ambasady PRL (12 sierpnia 1976 – 4 sierpnia 1980)⁵⁹, 45-letni mjr Ludwik Leszczyński „Ven”, działający pod przykryciem konsulatu (16 września 1975 – 2 października 1979)⁶⁰ oraz ppłk Leszek Leszczyński „Iżycki”, oficjalnie pełniący funkcję wicekonsula w Zagrzebiu (23 września 1979 – 7 listopada 1981).

Zadania PO „Mrowie” od 1974 do 1978 r. nie uległy zmianie. Należy jednak pamiętać, że w tym czasie trwały przygotowania organizacyjne do Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (KBWE), która odbyła się w Helsinkach (1975). W procesie tym aktywnie uczestniczył polski wywiad cywilny, stąd można poznać nie tylko jego działalność, ale także kulisy tzw. kuchni dyplomatycznej, która towarzyszyła rozmowom członków poszczególnych delegacji⁶¹. Jest to istotne, gdyż obrady III fazy konferencji były „zamknięte” i jak napisała ekspertka od KBWE Wanda Jarząbek, „nie ma ani protokołów, ani stenogramów spotkań. Badacze mogą się opierać na relacjach świadków lub *Dziennikach obrad*, w których odnotowywano sprawy formalne”⁶². Nie wchodząc w szczegóły, wywiad polski zwerbował do współpracy kilku członków delegacji polskiej na KBWE w 1975 r.⁶³

⁵⁸ AIPN, sygn. BU 2974/456/mf., Protokół zniszczenia dokumentów, s. 25.

⁵⁹ Zob. AIPN, sygn. BU 2974/504/mf., s. 20, 25–28.

⁶⁰ Zob. AIPN, sygn. BU 2974/380/mf., s. 11, 16, 31, 44–46.

⁶¹ Podobną rolę PO „Mrowie” pełnił podczas tzw. przeglądowego spotkania w ramach KBWE, które odbyło się w Belgradzie (4 października 1977 – 9 marca 1978).

⁶² W. Jarząbek, *Polska wobec Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Plany i rzeczywistość 1964–1975*, Warszawa 2008, s. 134.

⁶³ Zob. AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Sprawozdanie z realizacji planu pracy Punktu Operacyjnego za okres od 1 I 1977 do 30 VI 1978, s. 248–264.

Jednym z nich był Adam Rotfeld⁶⁴. Co istotne, mimo założenia mu teczki KO, w wielu dokumentach nie podawano jego pseudonimu („Rauf”), lecz nazwisko⁶⁵. Warto zaznaczyć, że w lutym 1974 r. Rotfeld spotkał się w Genewie z oficerem operacyjnym tamtejszej rezydentury, płk. Henrykiem Bosakiem, posługującym się wówczas pseudonimem Polan⁶⁶. Jest to istotny fakt, gdyż ów oficer, ale już o pseudonimie Kostrzewa, od 25 lipca 1978 do 4 sierpnia 1982 r. kierował PO „Mrowie”. Oficjalnie pełnił funkcję radcy Ambasady PRL w Belgradzie⁶⁷. Ze względu na to, iż Bosaka można zaliczyć do tzw. asów wywiadu, warto przyrzeć się bliżej jego sylwetce⁶⁸. Życiorys Bosaka jest reprezentatywny dla tej grupy funkcjonariuszy, którzy służbę w organach bezpieczeństwa rozpoczynali w pierwszym dziesięcioleciu po zakończeniu wojny (w wieku od 18 do 20 kilku lat) i pochodzili z warstw społecznych preferowanych przez władze komunistyczne.

Henryk Bosak urodził się 6 lutego 1931 r. w gminie Galewice w powiecie wieluńskim⁶⁹. Jako zdolny uczeń w gimnazjum otrzymał stypendium. Działal w harcerstwie, w 1947 r. wstąpił do Związku Walki Młodych (ZWM). Dwa lata później został komendantem powiatowym Związku Harcerstwa Polskiego (ZHP) i członkiem Prezydium Związku Powiatowego Związku Młodzieży Polskiej (ZMP). W czerwcu 1949 r. rozpoczął współpracę z Powiatowym Urzędem Bezpieczeństwa Publicznego w Namysławie, „informując o wszystkim co działo się w szkołach”. Do PZPR wstąpił w 1950 r. i cały czas – jak napisał w życiorysie⁷⁰ – „współpracowałem w dalszym

⁶⁴ AIPN, sygn. BU 002082/291, Notatka operacyjna z 29 VI 1974, s. 34. W 2005 r. Rotfeld był ministrem spraw zagranicznych RP.

⁶⁵ Teczke KO kryptonim „Rauf” zarejestrowano w samodzielnej ewidencji Departamentu I 29 stycznia 1975 r. AIPN, sygn. BU 002086/758, s. 50. Sprawę zakończono 1 października 1976 r. i teczkę przekazano do archiwum. *Ibidem*, s. 78. Sławomir Cenckiewicz w książce *Agentura. Wałęsa, Skubiszewski, Kieżun, Hermaszewski, Rotfeld i inni* (Dziekanów Leśny 2022), w rozdziale „Tajemnice Adama Daniela Rotfelda”, okres jego „współpracy” do 1976 r. potraktował instrumentalnie. Nie wyjaśnił, dlaczego Rotfeld w dokumentach figurował pod pseudonimami Rot, Rad, Ralf i Rauf. Dla Cenckiewicza fakt założenia teczki stał się koronnym argumentem agenturalności, zaś metodologia działania służb i postawa werbowanego nie miały znaczenia.

⁶⁶ AIPN, sygn. BU 002082/291, Raport operacyjny z 24 II 1974, s. 14, 15. To właśnie Bosak nadał Rotfeldowi pseudonim Rad.

⁶⁷ Z wnioskiem o nominację płk. Bosaka na kierownika PO 20 stycznia 1978 r. wystąpił dyrektor Departamentu I MSW gen. bryg. Jan Słowikowski. Zgodę 1 lutego 1978 r. wydał podsekretarz stanu w MSW gen. bryg. Mirosław Milewski. AIPN, sygn. BU 003175/313, Wniosek, s. 190. Kwestie formalne z przejęciem punktu przez „Kostrzewę” nastąpiły 29 lipca. AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Protokół zdawczo-odbiorczy z 29 VII 1978, s. 21.

⁶⁸ AIPN, sygn. 003175/313, Arkusz kwalifikacyjny okresowej oceny funkcjonariusza od 25 VII 1978 do 30 VI 1980 pracy za granicą płk Bosaka, s. 197.

⁶⁹ Biogram sporządzono na podstawie akt osobowych.

⁷⁰ W materiałach archiwalnych znajdują się również życiorysy funkcjonariuszy wywiadu, które pisano dla potrzeb MSZ jako instytucji legalizującej przykrycie. Mają one znikomą wartość poznawczą, gdyż znaczna część ich treści jest po prostu zmyślona. W ten sposób wysyłani na placówki „dyplomaci” maskowali swoje związki z organami bezpieczeństwa. Pułkownik Tadeusz Dyrzcz, ps./krypt. Henryk, Heniek, Wir, w uwagach do legendy swojego życiorysu napisał:

ciągu z Urzędem demaskując naszych wrogów”⁷¹. 17 kwietnia 1951 r. w podaniu do WUBP we Wrocławiu prosił o przyjęcie do Szkoły Oficerskiej MBP. Swoją motywację przedstawił następująco: „chcę pracować w zbrojnym ramieniu naszej partii, by jeszcze więcej przyczynić się do zbudowania socjalizmu. Jestem pracownikiem ZM ZMP i członkiem PZPR, jak również współpracuję z UB już od 1949 r. i mam również w tym kierunku zamiłowanie”⁷². Uzyskał pozytywną rekomendację Komitetu Powiatowego PZPR i po szczegółowym sprawdzeniu przez policję polityczną jego postawy oraz członków rodziny 7 listopada 1951 r. w Centrum Wyszkożenia MBP im. Feliksa Dzierżyńskiego złożył ślubowanie. *Nota bene* w czasie lustracji życiorysów członków jego rodziny zastrzeżenia bezpieczeństwa wzbudził brat matki Bosaka, Wojciech Polański, który przed 1939 r. należał do endecji i był właścicielem sklepu. Z tej niekorzystnej klasowo-ideowej sytuacji Bosak wybrnął bardzo inteligentnie, przekuwając ją w swój atut. W wyjaśnieniu napisał:

wtedy, gdy on [Polański – A.Z.] trudnił się lichwą i spekulantwem, to ja pasłem krowy u bogaczy i mnie nikt nie znał. Polański jest wrogiem naszego ustroju i moim osobistym, ponieważ, że pracuję od 2-uch lat w ZMP, dlatego nastawił całą rodzinę i znajomych na mnie tak, że obecnie za wyjątkiem mego brata Arkadiusza, który pracuje w WSK na Psim Polu, z nikim stosunków ani kontaktów nie utrzymuje. Polańscy, a ja to dwa przeciwne obozy, oni chcieliby mnie zniszczyć, ale ja ich zniszczę, bo są wrogami naszego ustroju⁷³.

Po ukończeniu szkoły bezpieczeństwa ppor. Bosak 12 września 1953 r. otrzymał zgodę dyrektora Departamentu VII MBP ppłk. Witolda Sienkiewicza na zawarcie związku małżeńskiego z Jadwigą Rondą. Przyszła żona Bosaka, podobnie jak jej rodzina, również została dokładnie zlustrowana pod kątem postawy ideowopolitycznej. Nie budziła zastrzeżeń, gdyż jej ojciec był w Komunistycznej Partii Polski (KPP), Polskiej Partii Robotniczej, Gwardii Ludowej i Milicji Obywatelskiej (MO), brat – funkcjonariuszem Departamentu VII, jej siostra zaś wyszła za mąż za pracownika Komendy Głównej MO. Na początku lat sześćdziesiątych Bosak ukończył zaocznie Wydział Historyczno-Socjologiczny Wyższej Szkoły Nauk Społecznych przy KC PZPR. W latach 1976–1978 odbył studia magisterskie w Akademii Spraw Wewnętrznych w zakresie prawno-administracyjnym i porządku publicznego. Dyplom magistra nauk politycznych z oceną bardzo dobrą uzyskał 11 marca 1978 r.

Bosak, jako kapitan, swoje szlify wywiadowcze zdobywał w Rabacie, dokąd wyjechał 16 czerwca 1964 r. jako starszy oficer operacyjny i przebywał tam do sierpnia 1969 r. Instytucją przykrycia była ambasada PRL, w której oficjalnie pełnił

„W 1947 r. wstąpiłem do organów BP i okres ten do chwili obecnej musiałem ukryć. Ta część życiorysu stanowi fikcję”. Oczywiście daty, kiedy był na placówkach, podane zostały zgodnie ze stanem faktycznym. AIPN, sygn. BU 2974/373/mf., Projekt Legendy – Życiorysu, s. 6.

⁷¹ AIPN, sygn. BU 003175/313, s. 18.

⁷² *Ibidem*, Podanie Bosaka do WUBP we Wrocławiu, s. 7.

⁷³ *Ibidem*, Wyjaśnienie dotyczące Polańskiego Wojciecha z 2 VI 1951, s. 32, 33.

funkcję II sekretarza. Niewiele wiadomo na temat jego rzeczywistych osiągnięć wywiadowczych. Musiały być jednak znaczące, skoro w czasie pobytu w Maroku był dwukrotnie awansowany (do stopnia podpułkownika) oraz otrzymał nagrodę pieniężną w wysokości 150 dolarów za dokonanie „wartościowego werbunku”⁷⁴. Po powrocie z Rabatu przejął z Departamentu II agenta o pseudonimie Czeladnik, któremu później Departament I nadał pseudonim Robert Gillet (Jean Gabriel Auvray zatrudniony pod przykrywką sekretarza attachatu wojskowego w ambasadzie francuskiej w Warszawie)⁷⁵. Sprawa, której nadano kryptonim „Therese”, na skutek popełnionych błędów przez pracowników wywiadu, a także lekkomyślności agenta zakończyła się jego dekonspiracją⁷⁶. Trudno stwierdzić, jaką wiedzę zdobył kontrwywiad francuski na temat polskich oficerów – werbowników. Jedno jest pewne – w 1971 r. Auvray skazany został przez sąd francuski na karę 13 lat pozbawienia wolności za współpracę z wywiadem PRL, Bosak zaś nadal prowadził działalność wywiadowczą. 25 września 1972 r. wyjechał do Genewy pod przykryciem radcy w Stałym Przedstawicielstwie PRL przy Biurze Narodów Zjednoczonych.

W maju 1974 r. Bosak, realizując na polecenie centrali w Warszawie sprawę o kryptonimie „Ful”, udał się do Francji, gdzie podczas akcji werbunkowej pracownika sekcji polskiej kontrwywiadu francuskiego⁷⁷ został zatrzymany przez tenże kontrwywiad i wydany (ekspulsowany) do Szwajcarii⁷⁸. W dniach 17–18 maja 1974 r. informację o tym fakcie, tzn. ujawnieniu płk. Bosaka jako agenta wywiadu PRL, podały zachodnie agencje prasowe⁷⁹. Dekonspiracja ta spowodowała, że utracił możliwość prowadzenia działalności wywiadowczej w państwach zachodnich. Nie oznacza to jednak, że zdyskredytowało to jego pracę w wywiadzie, o czym świadczy wysłanie go do Belgradu i powierzenie mu roli kierownika PO „Mrowie”. Można postawić pytanie, czy zdekonspirowany oficer wywiadu mógł dobrze wypełniać swoje zadania? Analiza materiału archiwalnego daje odpowiedź twierdzącą. Poza tym Bosak legitymował się mocną pozycją w Departamencie I MSW. Nie zachwiały nią nawet problemy będące pochodną tzw. powiązań rodzinnych, które

⁷⁴ *Ibidem*, Zarządzenie Personalne Dyrektora Departamentu I MSW płk. H. Sokolaka z 7 IX 1967, s. 156.

⁷⁵ AIPN, sygn. BU 003195/488/mf., Notatka końcowa w sprawie rozpracowania operacyjnego kryptonim „Therese”, s. 32. W rzeczywistości Jean Gabriel Auvray był podoficerem, szyfrantem francuskiej Służby Dokumentacji Zagranicznej i Kontrwywiadu – Service de documentation extérieure et de contre-espionnage (SDECE). To odpowiednik amerykańskiej CIA.

⁷⁶ Szczegóły tej sprawy zob. AIPN, sygn. BU 003195/488/D oraz BU 003195/488/mf.

⁷⁷ Chodzi o Direction de la surveillance du territoire (DST) – Dyрекję Nadzoru Terytorium, która podlegała MSW Republiki Francuskiej i zajmowała się zwalczaniem działalności wywrotowej we Francji oraz penetracją francuskich instytucji państwowych przez służby wywiadowcze, głównie państw bloku wschodniego.

⁷⁸ AIPN, sygn. BU 2974/835/mf., Notatka dekonspiracja Bosaka, s. 32.

⁷⁹ AIPN, sygn. BU 003195/1057/mf., Pismo Naczelnika Wydz. III Dep. I MSW płk. J. Słowikowskiego do Kierownika Samodzielnej Sekcji Kadr Departamentu Kadr płk. Piotra Kardasza z 6 VII 1974, s. 98.

urzędowo dyskwalifikowały go z pełnienia dalszej służby⁸⁰. Mimo to płk Bosak utrzymał stanowisko naczelnika Wydziału XI Departamentu I, a jedyną konsekwencją było pozbawienie go możliwości wyjazdu za granicę jako oficera operacyjnego wywiadu⁸¹. Jak się okazało, był to jednak krótkotrwały zakaz, gdyż już w sierpniu 1985 r. objął on kierownictwo PO w Budapeszcie pod pseudonimem Kossak⁸². Odwołany został dopiero 10 kwietnia 1990 r. w wyniku osobistej decyzji ministra spraw zagranicznych Krzysztofa Skubiszewskiego, której jak napisał w szyfrogramie JAR-W⁸³, „nie jesteśmy w stanie przeciwdziałać”⁸⁴. Bosak, odchodząc ze służby, podobnie jak inni oficerowie wywiadu, podpisał zobowiązanie do utrzymania w ścisłej tajemnicy państwowej i służbowej wiadomości uzyskanych w okresie pracy w MSW pod groźbą odpowiedzialności karnej. Na dokumencie odręcznie sformułował swoje zastrzeżenia. Stwierdził, że zobowiązanie zostało wymuszone, podpisał je, gdyż nie otrzymałby odprawy. Poinformował też, że zarządzenie wydane przez Czesława Kiszczaka uważa za nieważne i „dotrzyma swych zobowiązań wobec interesów Polski”⁸⁵.

W okresie kierowania PO „Mrowie” przez Bosaka w jego dyspozycji znajdowało się trzech oficerów operacyjnych: ppłk Zbigniew Lewicki „Pirs”, którego zastąpił w 1980 r. ppłk Zbigniew Gurzyński „Zeks”⁸⁶ (18 czerwca 1980 – 6 sierpnia 1984) oraz ppłk Leszek Leszczyński „Iżycki”.

Bosak jako zdekonspirowany na Zachodzie oficer wywiadu mógł zostać wysłany tylko do któregoś z krajów bloku wschodniego. Akurat padło na Jugosławię, która z Polską w latach siedemdziesiątych XX w. miała dobre stosunki, a na jej terytorium nie działały żadne organizacje wrogie PRL. Nie zmienia to faktu, że „Kostrzewa” był

⁸⁰ W 1983 r. z pracy w Wydziale II Departamentu I zwolniony został inspektor ppor. Maciej Wójcik – zięć Henryka Bosaka. Powodem tej decyzji był fakt, że siostra Wójcika, przebywając w Austrii, wyszła za mąż za obywatela Szwajcarii. Zgodnie z przepisami resortowymi, mimo bardzo pozytywnej opinii, Wójcik nie mógł dalej pełnić służby w MSW. AIPN, sygn. BU 003175/313, Notatka służbowa dot. powiązań rodzinnych z zagranicą z 15 IX 1983 dotycząca ppor. Macieja Wójcika, s. 110, 111. Z kolei w 1984 r. syn Bosaka, bez jego zgody, zawarł związek małżeński z obywatelką Jugosławii. W raporcie do dyrektora Departamentu z 1983 r. Bosak informował, że podejmował działania zmierzające do przerwania znajomości syna, jednak okazało się to nieskuteczne. W dalszej części napisał: „ale mam jeszcze nadzieję, że związek ten się rozpadnie. Podejmuję w tym kierunku działania”, *ibidem*, Raport do Naczelnika Wydziału XI Departamentu I MSW, gen. Zdzisława Sarewicza z 4 IV 1984, s. 62; *ibidem*, Raport do Dyrektora Departamentu I MSW płk. Fabiana Dmowskiego z 10 V 1983, s. 63.

⁸¹ *Ibidem*, Notatka służbowa dotycząca powiązań rodzinnych z zagranicą z 15 IX 1983, s. 111.

⁸² *Ibidem*, Wniosek dyrektora Departamentu I MSW gen. bryg. Zdzisława Starewicza z 20 VI 1985, s. 245. Zob. pismo MSZ: AIPN, sygn. BU 3246/100, s. 32.

⁸³ „JAR” – to skrót (od „Jarecki”) oznaczający centralę Departamentu I MSW. Z kolei litery odnosiły się do poszczególnych wydziałów. W tym czasie pod kryptonimem „W” krył się Wydział XVI (Organizacyjno-Szkoleniowy) Departamentu I MSW, który odpowiadał za nadzór na rezydenturami i punktami operacyjnymi.

⁸⁴ AIPN, sygn. BU 3246/100, Szyfrogram z 9 II 1990, s. 34.

⁸⁵ AIPN, sygn. 003175/313, Zobowiązanie zwolnionego z 22 VIII 1990, s. 255.

⁸⁶ W latach 1970–1974 pracował w Londynie.

niezwykle operatywny i bardzo rozwinął działalność belgradzkiego PO, zdobywając dużo więcej informacji i źródeł niż ktokolwiek wcześniej i później. Potwierdza to nie tylko ogromna liczba szyfrogramów i opracowań przekazanych do kraju, ale również ich wartość. Od 25 lipca 1978 do 30 czerwca 1980 r. PO „Mrowie” przesłał do centrali 887 meldunków, z których 323 otrzymały oceny bardzo dobre i dobre. Również placówkę oceniono jako bardzo dobrą i uznano „za wzór efektywnej organizacji pracy” i „właściwego rozumienia stawianych przed wywiadem zadań”⁸⁷. Wprawdzie Bosak nie dokonał werbunku agentów, ale opracował i pozyskał 5 KI, współpracował z 18 KO, do centrali zaś przesłał 30 naprowadzeń⁸⁸.

Od 19 lipca 1982 do 31 sierpnia 1985 r. funkcję kierownika PO „Mrowie” sprawował 52-letni płk Zygmunt Orłowski „Rems”, akredytowany jako radca prasowy ambasady. Był absolwentem Wydziału Dyplomatyczno-Konsularnego Szkoły Głównej Służby Zagranicznej. W czasie studiów, podobnie jak jego koledzy z resortu, działał w ZHP, ZMP, a w 1949 r. wstąpił do PZPR⁸⁹. Pracę w Departamencie VII MBP rozpoczął 1 października 1953 r. W 1954 r. ukończył roczny kurs operacyjny w Ośrodku Szkolenia MBP, a w latach 1958–1960 – dwuletnią Szkołę Departamentu I. Posiadał duże doświadczenie w pracy za granicą. W latach 1955–1958 przebywał w rezydenturze w Berlinie Zachodnim, gdzie oficjalnie zajmował stanowisko referenta w attachacie prasowym w Polskiej Misji Wojskowej. Od 1965 r. do 1969 r. był oficerem rezydentury w Szwajcarii, a w latach 1972–1977 zaś kierował rezydenturą wywiadu polskiego w Paryżu pod przykrywką radcy prasowego⁹⁰. Znał biegle język niemiecki i francuski oraz dobrze serbsko-chorwacki. Miał sukcesy w werbowaniu agentury, aczkolwiek został zdekonspirowany wobec zachodnich służb wywiadowczych.

Podstawowe zadania PO „Mrowie” pod kierownictwem „Remsa” nie uległy zmianie. Nadał głównym celem było zapewnienie stałego dopływu informacji na temat NATO jako całości i poszczególnych członków, ich polityki i zamierzeń wobec PRL i państw socjalistycznych, działalności dywersyjnej w dziedzinie ideologicznej, politycznej i gospodarczej oraz śledzenie i obserwowanie stanowiska Jugosławii wobec PRL i obozu socjalistycznego. Z kolei sfera kontrwywiadowcza obejmowała rozpoznanie służb specjalnych państw NATO i innych agend uplasowanych pod przykryciem na terenie Jugosławii, działających przeciwko obywatelom i placówkom polskim na terenie tego kraju⁹¹.

⁸⁷ AIPN, sygn. 003171/112, t. 1, Ocena Punktu Operacyjnego kryptonim „Mrowie” za okres od 25 VII 1978 do 30 VI 1980, s. 288.

⁸⁸ AIPN, sygn. BU 003175/313, Arkusz kwalifikacyjny okresowej oceny pracy funkcjonariusza za granicą 25 VII 1978 – 30 V 1980, s. 199. Warto zaznaczyć, że po przejściu na emeryturę płk Bosak napisał siedem powieści o tematyce wywiadowczej, opartych na fabularyzowanych faktach.

⁸⁹ AIPN, sygn. BU 2974/43/mf., Życiorys, s. 22.

⁹⁰ AIPN, sygn. BU 2974/161/mf., Wniosek do Szefa Służby Wywiadu i kontrwywiadu MSW gen. bryg. Pożogi z 3 III 1982, s. 8.

⁹¹ *Ibidem*, Zadania operacyjne w zakresie kontrwywiadu zagranicznego dla rezydenta w Belgradzie z 11 V 1982, s. 317.

Praca „Remsa” za okres od 1 sierpnia 1982 do 20 maja 1984 r. oceniona została pozytywnie⁹². W tym czasie oprócz kierownika w PO „Mrowie” pracował oficer o pseudonimie Zeks (w Zagrzebiu), którego w lipcu 1984 r. zastąpił 60-letni płk Mieczysław Wojciechowski „Wit”⁹³. Rezydenturę w realizacji zadań operacyjno-technicznych wspierał sierż. Roman Bąk „Lopez”⁹⁴, zatrudniony jako kierowca-intendent (22 listopada 1982 – 1 sierpnia 1987). W styczniu 1984 r. Orłowski w piśmie do Departamentu I MSW utyskiwał, że z powodu liczby obsługiwanych kontaktów (23) oraz obowiązków wynikających z oficjalnie zajmowanego stanowiska brakuje mu czasu na efektywną pracę⁹⁵. Informował też, że mając możliwości rozszerzenia kontaktów w korpusie dyplomatycznym państw zachodnich, nie może ich wykorzystać. W związku z tym prosił o przesunięcie jednego etatu z innej rezydentury do Belgradu. Postulat ten spotkał się z odmową. Uzasadniono ją tym, że kraje socjalistyczne, poza Pragą i Budapesztem, mają obsadę jednoosobową⁹⁶. Również przesunięcie etatu z rezydentur w krajach kapitalistycznych uznano za niemożliwe z uwagi na ich szczupłą obsadę. Mimo różnych pomysłów zwiększenia stanu kadrowego PO „Mrowie”, zabiegi „Remsa” częściowo okazały się skuteczne. W lutym 1984 r. na półroczny staż do Belgradu oddelegowano 54-letniego ppłk. Józefa Dąbrowskiego „Młodnickiego”⁹⁷.

Pracę ekspozytur wywiadu w dużym stopniu determinował stosunek instytucji przykrycia, głównie ambasadora (zwanego w żargonie wywiadu „gospodarzem”), do jej kierownika. Z materiałów archiwalnych wiadomo, że płk Orłowski, obejmując kierownictwo PO „Mrowie” w Belgradzie, ujawnił się przed ambasadorem Wiktorem Kineckim⁹⁸. W męskiej rozmowie – jak to określił – przedstawił „nasze stosunki bezpośrednie i współzależności”⁹⁹. „Gospodarz” wyraził zgodę

⁹² *Ibidem*, s. 376 i n.

⁹³ Mieczysław Wojciechowski pracę w MBP rozpoczął w 1945 r. Do 1954 r. pracował w Departamencie III, skąd został skierowany na specjalny roczny kurs do Moskwy, który ukończył z oceną bardzo dobrą. W latach 1955–1960 przebywał w rezydenturze w Paryżu, od stycznia 1964 r. do maja 1965 r. był kurierem wewnętrznym w Międzynarodowej Komisji Kontroli i Nadzoru w Wietnamie, a w latach 1970–1975 pełnił funkcję kierownika PO w Tiranie. Biegle znał języki francuski, rosyjski i dostatecznie angielski. AIPN, sygn. BU 3246/1.

⁹⁴ W resorcie MSW pracował od 1966 r., a od 1978 r. pozostawał w dyspozycji Departamentu I. 15 listopada 1981 r. przeszedł na etat w Departamencie I. AIPN, sygn. BU 2974/106/mf., Wniosek, s. 7; AIPN, sygn. BU 3246/94, Raport Naczelnika Wydziału Ogólnego, s. 23.

⁹⁵ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Raport z 14 I 1984, s. 83.

⁹⁶ *Ibidem*, Notatka dot. wzmocnienia P.O. w Belgradzie o jeden etat, z 15 III 1984, s. 82.

⁹⁷ *Ibidem*, Raport w sprawie delegowania do okresowej pracy w Ambasadzie PRL w Belgradzie, s. 110, 111. Od 18 sierpnia 1966 do 31 września 1969 r. Dąbrowski pracował jako oficer operacyjny w Rzymie, a od 1 czerwca 1972 do 30 czerwca 1976 r. w Pradze pod przykrywką II sekretarza. AIPN, sygn. BU 2974/364/mf., Wniosek z 3 I 1980, s. 14. Zob. też: AIPN, sygn. BU 2974/380/mf.

⁹⁸ Z powodu braku informacji źródłowych nie wiadomo, jak przebiegały relacje między „gospodarzami” a kierownikami rezydentury i PO „Mrowie” do 1978 r.

⁹⁹ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, JAR-D. Raport dot. spotkania z „Gospodarzem”, s. 359.

na jego postulaty, dając mu *carte blanche* we wszystkich sprawach, i przyrzekł pomoc w ich realizacji. Według Orłowskiego ambasador dysponował wiedzą na jego temat, w rozmowie zaś był przychylnie nastawiony. W późniejszym okresie relacje między nimi uległy zmianie. W opracowaniu resortowym napisano, że o ile stosunki kierownika PO „Mrowie” Bosaka z ambasadorem Kineckim były życzliwe – „w niczym nie utrudniał pracy P.O. i chętnie szedł na proponowane ułatwienia”, o tyle w przypadku „Remsa” okazały się bardziej złożone¹⁰⁰. Z jednej strony „gospodarz” ułatwiał mu realizację jego zadań i nie ingerował w pracę operacyjną, z drugiej zaś kierował placówką na zasadzie *divide et impera*. Napuszczał pracowników na siebie, próbował skłócić go z attaché wojskowym. Według Orłowskiego ambasador Kinecki był człowiekiem bardzo ambitnym, zarozumiałym, nieufnym i podejrzliwym wobec oficerów wywiadu. Obawiał się, że jest rozpracowywany i pilnowany. W efekcie Kinecki podjął starania w MSZ o odwołanie „Remsa” z placówki. Osoba oceniająca ten konflikt stwierdziła: „obaj nie lubią się wzajemnie na bazie wygórowanych przekonań o własnej wartości i zadrażnionych ambicji”¹⁰¹. Oprócz cech osobowości „Remsa” w niekorzystnym świetle stały dochodzące do centrali MSW sygnały o jego „problemach” zdrowotnych. „Oficer «Młodnicki» podczas wizyty w Warszawie poinformował, że przyczyną ostatniej «choroby», która znana jest w placówce, jest nadużywanie alkoholu”¹⁰². W efekcie dyrektor Departamentu I MSW podjął decyzję o odwołaniu płk. Orłowskiego z placówki w trybie przyspieszonym z dniem 31 sierpnia 1985 r. Sprawę miał załatwić oddelegowany do Belgradu zastępca dyrektora Departamentu I, płk Zbigniew Twerd.

Nowym kierownikiem PO „Mrowie” został 56-letni płk Julian Kowalski „Korwin”. Jak napisał w sprawozdaniu: „Kierownictwo P.O. Belgrad objąłem w końcu września 1985 r. w warunkach szczególnych, znanych centrali, bez osobistego przekazania punktu i kontaktów przez mego poprzednika”¹⁰³. Instytucją przykrycia dla „Korwina” było stanowisko radcy Ambasady PRL w Belgradzie¹⁰⁴. Kowalski, niezwykle doświadczony funkcjonariusz, miał duży staż w organach bezpieczeństwa. Służbę w MBP rozpoczął w 1949 r. w WUBP w Łodzi. Posiadał wykształcenie średnie. W latach 1952–1953 ukończył roczną szkołę Centrum Wyszkożenia MBP, a w 1953 r. przeszedł do pracy w Departamencie VII MBP. W latach 1980–1982 pełnił funkcję zastępcy naczelnika Wydziału XIV (Wywiadu Nielegalnego), a następnie naczelnika Wydziału II (Amerykańskiego).

¹⁰⁰ *Ibidem*, Informacja dotyczy Punktu Operacyjnego w Belgradzie z 2 IV 1985, s. 119.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² AIPN, sygn. BU 3246/72, Raport Naczelnika Wydziału XVI płk. Stanisława Rączki z 31 V 1985, s. 36.

¹⁰³ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Sprawozdanie z działalności operacyjnej P.O. Belgrad za okres październik 1985 – lipiec 1987, s. 404.

¹⁰⁴ AIPN, sygn. BU 003175/490, Wniosek, s. 269; *ibidem*, Wniosek Dyrektora Departamentu I MSW gen. bryg. Zdzisława Sarewicza do Podsekretarza Stanu Szefa Służby Wywiadu i Kontrwywiadu w MSZ gen. dyw. Władysława Pożogi, s. 267.

W latach 1982–1984 pozyskał 27 werbunków, 21 KI oraz wszczął kilkadziesiąt spraw operacyjnych¹⁰⁵. Z powyższych danych wynika, że był niezwykle aktywny w okresie stanu wojennego w Polsce. We wniosku nominacyjnym podkreślono, że był „długoletnim, ideowo zaangażowanym i aktywnym członkiem PZPR”¹⁰⁶. W latach 1955–1961 działał w Londynie pod przykrywką redaktora Polskiej Agencji Prasowej, jako samodzielny pracownik operacyjny o pseudonimie Szczesny. Następnie przebywał w rezydenturze w Waszyngtonie (1967–1971) i Atenach (1976–1980), posiadając akredytację sekretarza ambasady PRL. Znał dobrze język angielski, a serbsko-chorwackiego uczył się samodzielnie. Po ucieczce z PRL w 1976 r. oficera wywiadu por. Andrzeja Kopczyńskiego prawdopodobnie został zdekonspirowany wobec służb wywiadowczych USA.

Po objęciu kierownictwa PO w Belgradzie przez „Korwina” pracował w nim tylko jeden oficer operacyjny, kpt. Witold Mariański „Sentos”, który przebywał w Jugosławii od 30 lipca 1986 do 15 sierpnia 1990 r. pod przykryciem konsula w Zagrzebiu¹⁰⁷. Ich działalność wywiadowczą wspierał oddelegowany do Belgradu 12 października 1985 r. na sześć miesięcy 57-letni płk Władysław Trudnos¹⁰⁸.

Do głównych obowiązków „Korwina” należało pełne zabezpieczenie osobowo-operacyjne realizacji zadań specjalnych na terenie Jugosławii (m.in. spotkań z agenturą i BPM¹⁰⁹). Podobnie jak inni oficerowie miał prowadzić rozpoznanie informacyjne oraz rozpracowywać źródła informacji. W tym ostatnim zakresie w 1986 r. zdobył jeden nowy KO i jeden KI. Do centrali przesłał 149 depesz informacyjnych, przekazał też do różnych pionów kopie oryginalnych dokumentów nieznajdujących się w obiegu oficjalnym¹¹⁰. Z wysłanych depesz i szyfrogramów 70 informacji (tj. 48,3%) zostało wykorzystanych, 23 oceniono jako wartościowe, 107 zaś miało wartość ograniczoną¹¹¹. Wymieniony dorobek wywiadowczy w sensie statystycznym, w porównaniu z poprzednimi okresami, nie był imponujący. Należy jednak pamiętać, że w rezydenturze pracowało tylko dwóch oficerów, a płk Orłowski zaś *de facto* nie przekazał ani urzędu, ani, i to jest najważniejsze, prowadzonych przez

¹⁰⁵ *Ibidem*, Indywidualna karta przeglądu kadrowego, s. 285–287; *ibidem*, Wniosek Dyrektora Departamentu I MSW gen. bryg. Zdzisława Sarewicza do Podsekretarza Stanu Szefa Służby Wywiadu i Kontrwywiadu w MSZ gen. dyw. Władysława Pożogi, s. 267.

¹⁰⁶ *Ibidem*, Wniosek Dyrektora Departamentu I MSW gen. bryg. Zdzisława Sarewicza do Podsekretarza Stanu Szefa Służby Wywiadu i Kontrwywiadu w MSZ gen. dyw. Władysława Pożogi, s. 267.

¹⁰⁷ AIPN, sygn. BU 3246/255, t. 1, Wniosek z 6 VII 1986, s. 10, 29; *ibidem*, t. 2, Notatka z 4 VI 1990, s. 2; *ibidem*, Podanie z 9 VI 1990, s. 6.

¹⁰⁸ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Wniosek z 8 X 1985, s. 157.

¹⁰⁹ W terminologii wywiadu oznacza to Błyskawiczne Przekazanie Materiału. Jest to bezpośredni odbiór tajnych materiałów przez agenta od źródła, w sposób niezauważalny dla obserwujących ich służb kontrwywiadowczych oraz osób postronnych.

¹¹⁰ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Sprawozdanie z działalności operacyjnej P.O. Belgrad za okres październik 1985 – lipiec 1987, s. 407, 408.

¹¹¹ AIPN, sygn. BU 003175/490, Arkusz kwalifikacyjny okresowej oceny funkcjonariusza od października 1985 do sierpnia 1987 pracy za granicą, s. 274.

siebie osobowych źródeł informacji. Centrala w Warszawie uznała, że rezultaty pracy płk. Kowalskiego były zadowalające, i podjęła decyzję o pozostawieniu go na stanowisku kierownika PO „Mrowie” na następne dwa lata.

We wrześniu 1989 r. funkcję kierownika PO „Mrowie” objął 36-letni mjr Piotr Malinowski „Filer”, akredytowany pod przykryciem radcy ambasady PRL. Ze względu na to, iż był to ostatni rezydent wywiadu PRL w Belgradzie, warto bliżej przyjrzeć się jego sylwetce oraz kompetencjom. „Filer” reprezentował już inne pokolenie. Życie zawodowe rozpoczął w czasach, kiedy w Polsce stanowisko I sekretarza KC PZPR piastował Edward Gierek. Nie był zatem obarczony, tak jak jego poprzednicy, etosem kombatanctwa w walce o tzw. demokrację ludową i utrwalanie władzy. Niemniej pozostawał pod nadzorem kadry legitymującej się stalinowskim stażem i procedurami. Do Służby Bezpieczeństwa (SB) wstąpił 1 września 1973 r. jako absolwent politologii Uniwersytetu Warszawskiego. Studia ukończył z oceną bardzo dobrą. Temat jego pracy magisterskiej, co nie pozostało bez znaczenia dla późniejszej jego kariery, brzmiał: „Ewolucja instytucji głowy państwa w systemie ustrojowym Jugosławii”. Zainteresowania Jugosławią wynikały zapewne z faktu, iż Malinowski w latach 1965–1969 przebywał w Belgradzie, gdzie ukończył ostatnią klasę szkoły podstawowej oraz XII Belgradzkie Liceum, uzyskując świadectwo maturalne¹¹². Po rozpoczęciu pracy złożył ślubowanie (24 września 1973), w którym była mowa o zwalczaniu wrogów PRL i innych państw socjalistycznych, strzeżeniu przyjaźni i sojuszu z ZSRR, „pierwszym państwem socjalistycznym, gwarantem naszej niepodległości, wolności i pokoju”¹¹³.

Malinowski przed przyjęciem do SB przeszedł testy kandydackie przeprowadzone przez Wydział I Departamentu I. W jednym z poleceń testowych miał rozwinąć sentencję: „Kto chce rozpalać innych, musi sam płonąć”. Jego odpowiedź brzmiała: „Aby pociągać za sobą innych ludzi, pociągać ludzi za naszymi ideami, musimy być przekonani sami o wartości naszych idei”¹¹⁴. Wydaje się, że owa ideowość była pochodną jego postawy. W czasie studiów aktywnie działał w Związku Młodzieży Socjalistycznej i Zrzeszeniu Studentów Polskich, pełniąc liczne funkcje, wstąpił też do PZPR¹¹⁵. Testy kwalifikacyjne zakończył oceną pozytywną z sugestią, że może być brany pod uwagę jako kandydat na studia podyplomowe Ośrodka Kształcenia Kadr Wywiadowczych Departamentu I MSW. To roczne studium ukończył w latach 1973–1974 z oceną bardzo dobrą¹¹⁶. W arkuszu kwalifikacyjnym oceny absolwenta szczegółowo przedstawiono jego wyniki, na podstawie których skierowany został do pracy w Wydziale X Departamentu I. W podsumowaniu

¹¹² W tym okresie jego ojciec przebywał w Jugosławii na placówce handlowej jako stały delegat techniczny ds. obrabiarek. AIPN, sygn. BU 003175/123, t. 1, Pismo Dyrektora Departamentu Kadr, s. 65.

¹¹³ *Ibidem*, t. 1, Ślubowanie, s. 22.

¹¹⁴ *Ibidem*, Charakterystyka z 25 VII 1973, s. 122.

¹¹⁵ *Ibidem*, Życiorys, s. 5.

¹¹⁶ *Ibidem*, Dyplom, s. 126.

stwierdzono, że Malinowski „ma szanse stania się w szybkim tempie dobrym oficerem wywiadu”¹¹⁷. W okresie od 1 sierpnia 1974 do 27 września 1974 r. odbył kurs oficerski w Ośrodku Szkolenia Zarządu II Sztabu Generalnego¹¹⁸. W 1975 r. pod nazwiskiem legalizacyjnym Pawłowicz zdał egzamin resortowy z języka francuskiego, a rok później z języka rosyjskiego¹¹⁹. Biorąc pod uwagę biegłą znajomość języka serbsko-chorwackiego i słabą angielskiego, można stwierdzić, że był poliglotą. Na tym tle bez wątpienia górował nad większością „starej gwardii” wywiadu, która w tym czasie zajmowała stanowiska kierownicze w poszczególnych wydziałach Departamentu I MSW.

1 kwietnia 1977 r. Malinowski został przeniesiony do Wydziału VIII Departamentu I, gdzie trafił do powołanego pod koniec lat sześćdziesiątych Zespołu ds. Maoizmu i Trockizmu¹²⁰. Do zakresu jego obowiązków należało „rozpracowanie działań ugrupowań trockistowskich i lewackich”, w tym KPP Kazimierza Mijala. Wykonywał również doraźne zadania związane z obsługą sześciu punktów operacyjnych. Uzyskał też „bliższe informacje na temat ugrupowania trockistowskiego we Francji w kontekście związków z elementami antysocjalistycznymi w kraju”¹²¹. Jego kompetencje i osiągnięcia nie pozostały bez wpływu na dalszą karierę. 24 lipca 1981 r. skierowany został do pracy w rezydenturze wywiadu w Paryżu jako oficer operacyjny o pseudonimie Fałat, gdzie przebywał do 31 lipca 1985 r., pod akredytacją MSZ. Jego pracę wywiadowczą centrala w Warszawie oceniła jako zadowalającą¹²². Również we wniosku o jego nominację na stanowisko starszego inspektora w Wydziale XI z 1986 r. stwierdzono, że „osiąga wymierne efekty na odcinku rozpracowania wrogiej działalności ośrodków dywersji ideologicznej na Zachodzie”¹²³. Pozytywną opinię wystawili mu również egzekutywa Podstawowej Organizacji Partyjnej oraz sekretarz Komitetu Zakładowego PZPR nr 1 Stanisław Lesiuk¹²⁴.

Osiągnięcia i nienaganny staż pracy spowodowały, że w styczniu 1989 r. podjęto decyzję o mianowaniu mjr. Malinowskiego kierownikiem PO „Mrowie” w Belgradzie. Ta planowa zmiana wzbudzała duże zainteresowanie ambasadora PRL w Jugosławii Czesława Piotrowskiego¹²⁵. Urzędujący kierownik PO

¹¹⁷ *Ibidem*, Arkusz oceny kwalifikacji absolwenta, s. 133. Cała ankieta: *ibidem*, s. 128–133.

¹¹⁸ *Ibidem*, Świadectwa ukończenia kursu, s. 155.

¹¹⁹ W latach siedemdziesiątych wprowadzono egzaminy resortowe z języków obcych. Legitymowanie się poświadczoną przez resort znajomością języka obcego skutkowało dodatkiem do pensji.

¹²⁰ Na temat struktury Wydziału VIII/XI zob. W. Bagiński, *Wydział XI Departamentu I MSW...*, s. 508.

¹²¹ AIPN, sygn. BU 003175/123, t. 1, Ocena pracy operacyjnej por. P. Malinowskiego za rok 1977, s. 150.

¹²² *Ibidem*, Notatka z 9 I 1990, s. 169.

¹²³ *Ibidem*, Wniosek personalny, s. 172.

¹²⁴ *Ibidem*, Opinia partyjna dot. tow. Piotra Malinowskiego z października 1986, s. 174.

¹²⁵ Generał dyw. dr Czesław Wojciech Piotrowski w latach 1986–1989 został urlopowany do MSZ i pełnił funkcję ambasadora nadzwyczajnego i pełnomocnego PRL w Jugosławii. Miał niezwykle barwny i bogaty życiorys.

w Belgradzie, płk Kowalski „Korwin”, w szyfrogramie do centrali informował, że ambasador wypytował go kilkakrotnie o jego następcę i „udając się do Warszawy (18 lutego) złoży prawdopodobnie wizytę JAR-D¹²⁶, aby poznać nazwisko nowego kierownika”¹²⁷. Z istniejącej dokumentacji wynika, że oczekiwania ambasadora zostały spełnione¹²⁸.

18 sierpnia 1989 r. mjr. Malinowskiego, za zgodą I zastępcy ministra spraw wewnętrznych, szefa Służby Wywiadu i Kontrwywiadu gen. dyw. Władysława Pożogi, delegowano na kierownika PO „Mrowie”¹²⁹. Dyrektor Departamentu I MSW gen. Zdzisław Sarewicz we wniosku nominacyjnym napisał: „mjr Piotr Malinowski znany był zdrajcom Bogulakowi i Sarosiekowi”¹³⁰. Nominowany kierownik ekspozytury okazał się zatem zdekonspirowanym oficerem wywiadu. Z Henrykiem Bogulakiem pracował w rezydenturze w Paryżu, z Jerzym Sarosiekiem zaś studiował na tym samym wydziale Uniwersytetu Warszawskiego¹³¹. Nie ulega wątpliwości, że osoba Malinowskiego znana była zachodnim służbom wywiadowczym. Nie wiadomo natomiast, jaką wiedzę w tym zakresie posiadały jugosłowiańskie służby kontrwywiadowcze.

„Filer”, po przybyciu do Belgradu, 25 sierpnia 1989 r. przejął od „Korwina”¹³² dokumenty i majątek PO „Mrowie”. Poza dokumentacją interesujące były zasoby finansowe, którymi dysponował polski wywiad cywilny w Jugosławii. Ich stan przedstawiał się następująco¹³³: 20 559 dolarów amerykańskich, 5130 marek zachodnioniemieckich i 1 949 071 dinarów. Majątkiem ruchomym opiekował się szyfrant „Maks”.

11 sierpnia 1989 r., a więc przed przyjazdem do Belgradu „Filer” przekazał do zatwierdzenia zastępcy dyrektora Departamentu I MSW, płk. Stanisławowi Lesiukowi, „Kierunkowy Plan Działania Punktu Operacyjnego «Mrowie» w okresie od 1 września 1989 r. do 31 sierpnia 1991 r.” Jego istota niczym nie różniła się od wcześniej realizowanych zadań kontrwywiadowczych i wywiadowczych¹³⁴. Również cele i metody pozostały niezmiennie.

¹²⁶ W korespondencji szyfrowej określenie „JAR-D” oznaczało dyrektora Departamentu I MSW.

¹²⁷ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Szyfrogram „JAR-W” z 14 II 1989, s. 219.

¹²⁸ *Ibidem*, Pismo „Towarzyszu Generale”, [b.d.], s. 220.

¹²⁹ AIPN, sygn. BU 003175/123, t. 1, Wniosek z 18 IX 1989, s. 198. Z kolei we wniosku z 5 stycznia 1989 r. jest mowa o stanowisku radcy. *Ibidem*, Wniosek z 5 I 1989, s. 185.

¹³⁰ *Ibidem*, Wniosek z 5 I 1989, s. 186.

¹³¹ *Ibidem*, Notatka służbowa dot. dekonspiracji funkcjonariusza Dep. I WSW, s. 184. Na temat Bogulaka i Sarosieka zob. W. Bagieński, *Uciekinierzy z wywiadu cywilnego PRL po 1956 r., w: Granica szeroko zamknięta. Polityczne, prawne i społeczne aspekty ucieczek z Polski Ludowej*, red. M. Dźwigał, P. Knap, P. Skubisz, Szczecin 2021, s. 30–31, 33–34.

¹³² Pułkownik Julian Kowalski wrócił do kraju 1 września 1989 r. Od 8 września 1989 do 22 stycznia 1990 r. przebywał na urlopie wypoczynkowym. 10 lutego 1990 r. przeszedł na emeryturę. Szerzej zob. AIPN, sygn. BU 003175/490, s. 280 i n.

¹³³ AIPN, sygn. BU 003171/112, t. 1, Protokół przekazania P.O. w Belgradzie, s. 479.

¹³⁴ *Ibidem*, s. 429.

Należy podkreślić, że gdy „Filer” opracowywał plan działania dla rezydentury, w Polsce trwały rozmowy na temat powołania rządu Tadeusza Mazowieckiego. Rozpoczął się okres zmian systemowych. Wywiad pracował i planował można by rzec „normalnie”, gubiąc niejako desygnat państwa socjalistycznego. Zmianie nie uległy priorytetowe cele jego działalności, ale ubrane zostały w nowe szaty werbalne. Z opisu planistycznego zniknęła retoryka ideologiczna charakterystyczna dla tego typu opracowań z poprzednich lat. Nie było tam mowy o dywersyjnej czy rewizjonistycznej działalności państw kapitalistycznych, rozpoznaniu działalności wrogich wywiadów, „wykrywaniu przejawów demoralizacji, chwiejności politycznej, podatności na korupcję, przygotowań do dezercji i innych zagrożeń wśród kadry placówek”¹³⁵. Wyłączenie tego typu określeń stanowiło efekt transformacji systemowej zachodzącej w polskiej rzeczywistości. Dopeliła je instrukcja z 2 marca 1990 r., w której stwierdzono, że „przygotowane regulacje prawne ustawowo zabraniają jakiegokolwiek przynależności partyjnej pracownikom naszej służby”¹³⁶. Zmiana ta oznaczała, że przy ocenie okresowej pracownika nie potrzebowano już opinii gremiów partyjnych w kontekście jego postawy ideowopolitycznej.

W 1989 r. w PO „Mrowie”, poza „Filerem”, pracowało dwóch oficerów operacyjnych: 57-letni płk Sylwester Flak „Malina” i kpt. Witold Mariański „Sentos”. Ciekawą postacią był płk Flak. Do Belgradu przybył w październiku 1989 r. i oficjalnie pełnił funkcję kierownika wydziału konsularnego w ambasadzie polskiej¹³⁷. Był zdekonspirowanym agentem wywiadu, który swoistego rodzaju „azyl” znalazł dopiero w Belgradzie. Wcześniej bowiem, w drugiej połowie 1987 r., próbował nieskutecznie objąć funkcję konsula generalnego PRL w Malmö, nieoficjalnie zaś kierownika działającego tam PO¹³⁸. Po czterech miesiącach pobytu w Szwecji został uznany za *persona non grata* i 31 grudnia 1987 r. wrócił do kraju. W czerwcu następnego roku otrzymał nominację na I sekretarza ambasady polskiej w Hadze. Nie dotarł tam, gdyż władze Holandii odmówiły wydania mu wizy¹³⁹.

Zmiany systemowe w Polsce nie pozostały bez wpływu na funkcjonowanie wywiadu cywilnego. 10 maja 1990 r. utworzono UOP, który po fazie organizacyjnej działalność rozpoczął 1 sierpnia 1990 r., zastępując zlikwidowany dzień wcześniej pion SB MSW. 17 lipca 1990 r. kierownik PO „Mrowie” w Belgradzie napisał

¹³⁵ *Ibidem*, Zadania rezydentury w Belgradzie w zakresie kontrwywiadu zagranicznego z 2 VIII 1985, s. 394.

¹³⁶ *Ibidem*, Instrukcja nr 1/W/90 dla „Filerów”, s. 240.

¹³⁷ AIPN, sygn. BU 3246/254, Pismo (nominacyjne) z 30 VI 1989, s. 37.

¹³⁸ Wszystkie informacje pochodzą z akt personalnych. AIPN, sygn. BU 3246/254.

¹³⁹ Flak był oficerem operacyjnym ochrony Misji Polskiej przy Komisji Nadzorczej Państw Neutralnych w Korei, pracował w rezydenturze wywiadu w Londynie (1956–1960) i Sztokholmie (1965–1969). Od 1970 r. był zatrudniony w Wydziale XIV (Wywiadu Nielegalów „N”), zajmując się naborem, szkoleniem, przerzutem i legalizacją oficerów pracujących z pozycji nielegalów. Znał biegle język angielski. Z materiałów archiwalnych wynika, że mogło go zdekonspirować dwóch uciekinierów wywiadu: Janusz Kochański i Ryszard Nosek. Na ich temat zob. W. Bagieński, *Uciekinierzy z wywiadu cywilnego PRL...*, s. 23, 34.

wniosek do centrali z prośbą o przyjęcie go do pracy w UOP. W odtajnionych w 2015 r. aktach osobowych Malinowskiego nie ma informacji na temat losów tego wniosku. Jednak z prawdopodobieństwem graniczącym z pewnością można przyjąć, że przeszedł pozytywną weryfikację i kontynuował swoją pracę wywiadowczą w ramach UOP (1990–2002), a niewykluczone, że również i w Agencji Wywiadu (po 2002 r.)¹⁴⁰.

Od połowy lat sześćdziesiątych XX w. działalność rezydentury wywiadu w Jugosławii stała się ważnym ośrodkiem pracy wywiadowczej i kontrwywiadowczej. Szczególny jej rozwój przypadał na lata 1974–1984. Był to czas, kiedy PO „Mrowie” kierowali wyróżniający się oficerowie operacyjni, a jego obsada zaś składała się z 3–4 funkcjonariuszy wywiadu. W większości byli to oficerowie, którzy mieli doświadczenie w pracy poza granicami Polski oraz znali języki obce. Zastrzeżenia może budzić fakt, że wielu z nich zostało zdekonspirowanych w państwach zachodnich. Nie należy jednak zapominać, że wywiad polski traktował Jugosławię jak państwo socjalistyczne. Tamtejsze służby nie musiały znać szczegółów dekonspiracji, a jeżeli posiadały taką wiedzę, to polskich oficerów wywiadu tolerowano¹⁴¹. Ci z kolei wykorzystując swój status i „magnetyzm szpiegów”, działali trochę jak współcześni celebryci. Byli atrakcyjni towarzysko w korpusie dyplomatycznym, dzięki czemu mieli większe możliwości zdobywania kontaktów i informacji. Poza tym dla niektórych zdekonspirowanych oficerów wyjazd na placówkę do Belgradu stanowił synekurę, dla innych zaś nagrodę, szczególnie tych, których ze względu na zasługi nie można było zwolnić.

Jeżeli chodzi o wspólną cechę w portrecie zbiorowym oficerów wywiadu, to wszyscy przed wstąpieniem do służby bardzo aktywnie działali w organizacjach młodzieżowych i należeli do PZPR. Byli zatem oficerami ideowymi. Potwierdza to również ich zaangażowanie w działalność PZPR w resorcie MSW oraz na placówkach dyplomatycznych.

Polish Civil Intelligence in Yugoslavia, 1969–1990. Personnel and Activities

Abstract

The article outlines the history of Polish intelligence operations in Belgrade, that is, the civil intelligence station, the so-called ‘Mrowie’ residency, and later the ‘Mrowie’ Operational Point. During this period, seven officers led the missions with support from eleven operational officers. All personnel were accredited under the Ministry of Foreign Affairs or the Ministry of Internal Affairs.

¹⁴⁰ W odtajnionych w 2015 r. aktach personalnych Malinowskiego wrażliwe dane inwentarzowe i personalne zakryto białym kolorem. Uczyniono to niestarannie. Na przykład na s. 118 w tabeli „Przebieg służby” przykryto 10 rubryk po 1989 r., pozostawiając widoczne fragmenty podpisu potwierdzającego, że dokonano w nich wpisu.

¹⁴¹ Zarówno z polskich, jak i jugosłowiańskich źródeł wynika, że część polskich oficerów wywiadu znana była jugosłowiańskim służbom specjalnym.

The study presents the intelligence competencies of the residency managers and several of its officers. This collective portrait also illustrates the methodology of intelligence work and the mechanisms that govern its activities. The article describes the intelligence tasks of the branch office, which include obtaining sources of information and intelligence information related to the fight against ideological subversion.

Польская гражданская разведка в Югославии в 1969–1990 гг. Персональные данные и деятельность

Абстракт

В статье описывается история польской разведки в Белграде, т.е. резидентуры, а затем Оперативного пункта «Мровье». В рассматриваемый период во главе этих подразделений стояли семеро сотрудников. Их работу поддерживали одиннадцать оперативников. Все они были аккредитованы под прикрытием сотрудников МИД или Министерства внешней торговли.

В публикации представлены разведывательные компетенции руководителей резидентуры и ряда ее сотрудников. Этот групповой портрет отражает также методологию работы в разведке и механизмы, определяющие ее деятельность. Были также описаны разведывательные задачи подразделения, в число которых входило получение источников и разведывательных сведений, входящих в сферу т.н. борьбы с идеологической диверсией.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Warszawie 1954–1990

Opracowania

- Bagieński W., *Początki działalności wywiadowczej Departamentu I Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w krajach Bloku Wschodniego*, „Aparat Represji w Polsce Ludowej 1944–1989” (2020), nr 18, s. 13–55.
- Bagieński W., *Uciekinierzy z wywiadu cywilnego PRL po 1956 r.*, w: *Granica szeroko zamknięta. Polityczne, prawne i społeczne aspekty ucieczek z Polski Ludowej*, red. M. Dźwigał, P. Knap, P. Skubisz, Szczecin 2021, s. 17–39.
- Bagieński W., *Wydział XI Departamentu I MSW i kierunki działania wywiadu w walce z opozycją w latach osiemdziesiątych*, w: W. Bagieński, S. Cenckiewicz, P. Wojciechowski, *Konfidenci*, Warszawa 2015, s. 505–613.
- Bagieński W., *Wywiad cywilny Polski Ludowej w latach 1945–1961*, t. 1–2, Warszawa 2017.
- Cenckiewicz S., *Agentura. Wałęsa, Skubiszewski, Kieżun, Hermaszewski, Rotfeld i inni*, Dziekanów Leśny 2022.
- Ceranka P., *Podstawowa Organizacja Partyjna PZPR w Ministerstwie Spraw Zagranicznych 1949–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” (2016), nr 1 (27), s. 247–307.

- Jarząbek W., *Polska wobec Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Plany i rzeczywistość 1964–1975*, Warszawa 2008.
- Larecki J., *Wielki leksykon służb specjalnych świata: organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych świata, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*, Warszawa 2007.
- Leśkiewicz R., *Od Służby Bezpieczeństwa do Urzędu Ochrony Państwa*, „Dzieje Najnowsze” (2016), nr 1, s. 165–188.
- Nitschke-Szram B., *System nomenklatury w polskiej służbie dyplomatycznej w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, „Dyskurs Prawniczy i Administracyjny” (2021), nr 3, s. 83–99.
- Wawryszuk P., *Stosunki polsko-jugosłowiańskie w latach 1945–1971*, Warszawa 2019.
- Zacharias M.J., *Komunizm, federacja, nacjonalizmy. System władzy w Jugosławii 1943–1991. Powstanie, przekształcenia, rozkład*, Warszawa 2004.
- Zaćmiński A., *Działalność policji politycznej wobec Jugosłowian w Polsce i polskich „sympatyków” Tito w latach 1949–1956*, w: *Polska i Jugosławia po II wojnie światowej*, red. M. Pavlović, N. Stambolija, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2016, s. 169–183.
- Zaćmiński A., *Politička i propagandna aktivnost jugoslovenske informbirovske emigracije u poljskoj 1948–1956*, w: *Jugoslavija i Poljska u XX veku. Međunarodni tematski zbornik radova sa konferencije Jugoslovensko-poljski odnosi u XX veku*, ured. M. Pavlović, P. Wawryszuk, A. Zaćmiński, Beograd 2017, s. 239–257.
- Zaćmiński A., *Poljska civilna obaveštajna služba u Jugoslaviji 1949–1973*, w: *Jugoslavija i Poljska: veze i međusobni odnosi u XX veku. Međunarodni tematski zbornik radova*, ured. B.B. Dimitrijević, A. Zaćmiński, N. Stambolija, Beograd 2022, s. 325–338.
- Zaćmiński A., *Za kulisami choroby i śmierci Tity. Wywiad cywilny Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej o sytuacji w Jugosławii*, w: *W kręgu dyplomacji i polityki. W 100-lecie nawiązania stosunków dyplomatycznych między Polską i Jugosławią*, red. B. Dimitrijević, P. Wawryszuk, A. Zaćmiński, Bydgoszcz 2020, s. 293–309.

Netografia

- Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Józef Czyrek, <https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/679> (dostęp: 20.08.2024).
- Józef Czyrek 24 VII 1980 – 21 VII 1982 minister spraw zagranicznych, <https://www.gov.pl/web/dyplomacja/jozef-czyrek-24-viii-1980-21-vii-1982> (dostęp: 20.08.2024).

Andrzej Zaćmiński, prof. dr hab., kierownik Katedry Historii Najnowszej i Stosunków Międzynarodowych na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Zainteresowania badawcze: historia emigracji polskiej w Wielkiej Brytanii, polska myśl zachodnia po II wojnie światowej, prawo i parlamentaryzm Polski Ludowej, stosunki polsko-jugosłowiańskie w XX w. (andrzej.zacminski@wp.pl).

Andrzej Zaćmiński, Professor, Head of the Department of Contemporary History and International Relations at the Faculty of History of the Kazimierz Wielki University in Bydgoszcz. Research interests: history of Polish emigration to Great Britain, Polish Western thought after World War II, law and parliamentarism in People's Poland, Polish-Yugoslav relations in the 20th century (andrzej.zacminski@wp.pl).